

Agnieszka Barszczewska

A moldvai csángók identitáskérdése (1860–1916): társadalmi és politikai tényezők

Bevezetés

Tanulmányomban a moldvai csángók identitását befolyásoló politikai tényezőket vizsgálom.¹ Elemzésemben arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy a moldvai csángók, a román és a vatikáni politikai tevékenységtől függetlenül, hogyan őrizték meg sajátos, a régió lakosságának többségétől eltérő kollektív identitásukat.

A választott időszak nem véletlen, ugyanis éppen ezekre az évekre esik az állam teljes etnikai homogenizálását célzó román nemzetiségi politika kiteljesedése.

Mivel az identitás összetett társadalmi jelenség, szükségesnek véltem tanulmányom egyik részét a csángó társadalmon belüli tényezőknek szentelni (például az ortodoxokkal való viszonyuk egy falu esetében). A másik oldalról, mivel az identitás társadalmi jellegét széles perspektívában is fontos elemezni, a kérdés politikai kontextusa is rendkívül fontos ahhoz, hogy a kutatott problémát teljes spektrumában lehessen elemezni.

A moldvai csángó társadalom képe (1860–1916)

A moldvai csángók lélekszámáról

A moldvai csángók külön identitással rendelkező csoportként Moldova területén való folyamatos létezése igen meglepő jelenségnek mondható, különösen akkor, ha figyelembe vesszük e csoport lélekszámát a kutatott időszakban. Azon kívül, hogy a moldvai csángók a vizsgált periódus folyamán Moldova összlakosságának csak néhány százalékát képezték, az adatok a használt becslési kritériumtól függően más-más képet adnak a kutatott csoportról.

---

¹ Jelen tanulmány a doktori disszertáció részét képezi. A munkámat 2006 márciusa óta egy doktorandusi ösztöndíjjal a *Gerda Henkel Stiftung* támogatja. Disszertációmban a csángó identitás fejlődését a kárpáti ruszínok identitásának a kialakulásával hasonlítom össze. Az elemzés alapanyagát a düsseldorfi Gerda Henkel Alapítvány (Gerda Henkel Stiftung) anyagi támogatásának köszönhetően a Vatikáni Titkos Levéltárban (Archivio Segreto Vaticano), illetve a római Hitterjesztés Szent Kongregációja (Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli/ de Propaganda Fide) levéltárában gyűjtöttem. Emellett a már kiadott források, elsősorban Gecsényi Lajos (Gecsényi 1988), Vincze Gábor (Vincze 2004b) és Seres Attila (Seres 2003) munkái, illetve további gazdag, publikált irodalom is nagy segítséget nyújtottak kutatásomhoz.

Vallási kritérium

A kutatók a moldvai csángók számát általában a vallási kritérium alapján szokták megbecsülni. „Köztudott ugyanis, hogy a Moldvában élő katolikusok magyar származásúak, és a magyar származás és a katolikus fogalma majdnem teljesen azonos” (Szabados 1990: 91). Ez az elemzési irány valószínűleg már a 18. században a római katolikus papok által az egyházi összeírások készítésében használt kategóriákból származik. Erre a többi között a következő, a moldvai katolikusokról szóló idézet utal: „...az összes itteni lakosság magyar eredetű [...], bár ezek a csángóknak nevezett magyarok többsége nem beszéli az anyanyelvüket...”². 1858 és 1914 között a moldvai katolikusok száma a következőképpen változott:

Év	Forrás	Katolikusok száma
1858	Giuseppe Tomassi, OFMConv. ³	50135
1859	népszámlálási adat ⁴	52881
1874	<i>Prospectus Missionis Catholicae in Moldavia Existens</i> ⁵	58829
1875	[<i>Schematismus Dioecesis Jassiensis</i>] ⁶	58809
1879	Fidelis Dehm, OFMConv. ⁷	60000
1885	Nicola Giuseppe Camilli ⁸	62101
1896	Dominique Jaquet ⁹	70000
1899	Dominique Jaquet ¹⁰	74600
1900	Dominique Jaquet ¹¹	75000
1901	<i>Schematismus Dioecesis Jassiensis</i> ¹²	75356

² APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), ff. 173–202: Camilli, Nicola Giuseppe, *Relazione della Visita pastorale nei Distretti del Trotus e di Roman della Missione di Moldavia diretto a Sua Eminenza Reverendissima Il Signor Cardinale Giovanni Simeoni Prefetto della Sacra Congregazione di Propaganda Fide da Mons. Nicola Giuseppe Camilli Vescovo titolare di Mosinopoli e Visitatore Apostolico della Moldavia*, Szabófalva, 1883. 12. 15.; f. 199.

³ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845: *Relazione della Visita della Missione di Moldavia A Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi Prefetto della S. C. di Propaganda Data dal Visitatore Generale F. Giuseppe Tomassi MinConventuale Nell'Anno 1858*.

⁴ *Population de la Moldavie*. Bukarest, 1859. Idézi Szabados 1990: 94–95.

⁵ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 541–556: *Prospectus Totius Missionis Catholicae In Moldavia Existens Anno Domini 1874*.

⁶ Az adatokat Domokos Pál Péter közli (Domokos 2001: 108–111).

⁷ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 836–849: *Status S. Missionis in Moldavia A.D. 1879. Relatio de statu S. Missioni in Moldavia juxta quaestionarium S. Congerg. de Propag. Fide. Eidem exhibita mense Decembri, A.D. 1879*.

⁸ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 5208, ff. 286–289 (a Hitterjesztés Szent Kongregációja kérdőíve).

⁹ APF, N. S., Vol. 142, Rubr. 109/1898, 17382, ff. 2–18: Jaquet, Dominique, *Informazione sul seminario di Jassy e l'Archid. di Bukarest*, Jászvásár, 1896. 03. 06.

¹⁰ APF, N. S., Vol. 165, R. 109/1899, 36637, ff. 314–327: Jaquet, Dominique, *Relazione dello stato della diocesi*, Jászvásár, 1899. 12. 02.

¹¹ APF, N. S. Vol. 190, R. 109/1900, 41602, ff. 453–466: Jaquet, Dominique, *Relazione della Diocesi*, Róma, 1900. 11. 23.

¹² APF, N. S., Vol. 234, R. 109/1902, 47926, ff. 454–471: Nerset, Mariano, *Cose della diocesi* (załączona broszura drukowana *Schematismus Dioecesis Jassiensis Anno Domini 1901 compositus*), Bukarest, 1902. 01. 03.

Év	Forrás	Katolikusok száma
1902	egyházi sematizmus alapján ¹³	64601
1911	Giuseppe Malinowski, OFMConv. ¹⁴	90000
1912	népszámlálási adat ¹⁵	97771
1914	Diomede Ulivi ¹⁶	85.000

1. táblázat: a katolikusok száma Moldvában (1858–1914)

Ahogy ezt a fenti adatok ábrázolják, csaknem hatvan év alatt a katolikusok számá 50 135-ről 85 000-re növekedett. Táncczos Vilmos szerint ez a jelenség nem a tömeges migrációk következménye volt, hanem inkább egy természetes, a tudomány fejlődésével összekapcsolható jelenségnek tekinthető (Táncczos 1999: 12). Táncczos megfigyelése mellett azonban, egy másik, a katolikusok száma növekedésében eredményező jelenségről sem szabad megfeledkezni, nevezetesen arról, hogy a római katolikus vallásra áttérők száma igen magas volt: „számuk [a katolikusoké] napról napra magasabb lesz, azért is, mert – az újszülötteket leszámítván – minden évben sok zsidó és valamennyi protestáns is hagyja magát keresztelni...”¹⁷

Nyelvi kritérium

Moldva nyelvi térképe legalább olyan tarkának mondható, mint az egykori Kelet-Galiciáé. A 19. század második felében a hittérítők által lejegyzett *usus linguae* a moldvai misszió különböző egyházkerületekben (olaszul *distretti*) a következőképpen festett:

Év	Jászvásári d.	Románvásári d.	Bákói d.	Tatrosi d.
1857	DE/PL/RO/IT/FR	RO/HU/DE/PL	HU/RO/DE/PL/RUS	HU/RO/DE
1874	RO/PL/DE/IT/FR/ILL	RO/HU/DE/PL	RO/HU/DE/PL	HU/RO
1879	DE/PL/RO/FR/IT	RO/HU/DE/PL	HU/RO/DE/PL/RUS	HU/RO/DE/PL/FR

2. táblázat: a moldvai katolikusok anyanyelve (1857–1879)¹⁸

¹³ Auner 1908: 79 idézi Táncczos 1999: 12.

¹⁴ APF, N. S., Vol. 576, R. 109/1916, 732, ff. 122–126: Malinowski, Giuseppe, *Memoriale in cui si espongono i motivi, che hanno messo S.Ecc.Illma. e Rma. Mons. Nicola Giuseppe Camilli, Arcivescovo-Vescovo di Jassi, a fare il 18 Giugno 1909 il „Regolamento per l'amministrazione temporale delle parrocchie”,* Róma, 1911. 04. 19.

¹⁵ Az adatokat Táncczos Vilmos közli (Táncczos 1999: 7–32, 12).

¹⁶ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 470, ff. 183–205: Ulivi, Diomede, *La Diocesi di Jassi in Romania*, New York, USA, 1914. 02. 10.

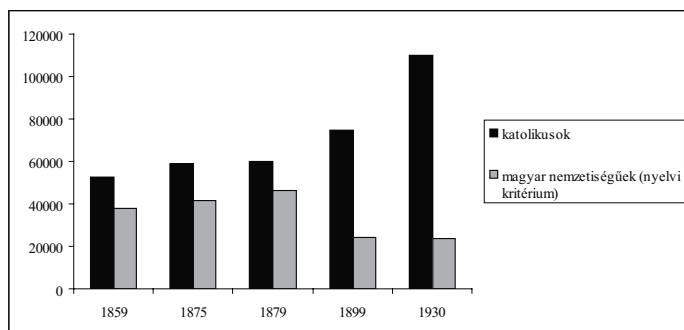
¹⁷ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 225–230: de Stefano, Antonio, Visitatore Apostolico della Missione di Moldavia, *Relazione della Missione di Moldavia*, Róma, 1852. 01. 18; f. 227v.

¹⁸ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), f. 619: *Prospectus Missionis Catholicae in Moldavia Existentis Anno 1857, eiusdem Missionis Praefectus atque Apostolicus Visitor Illustrissimus ac Reverendissimus D.D. Antonius de Stefano, Ord. Min. Convlum, Eqyes Inclyti Ord. S. Sepulchri Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopus Bendensis*; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 541–556: *Prospectus Totius Missionis Catholicae in Moldavia Existens Anno Domini 1874*; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 836–849: *Status S. Missionis in Moldavia A.D. 1879. Relatio de statu S. Missioni in Moldavia juxta quaestionarium S. Congerg. de Propag. Fide. Eidem exhibita mense Decembri, A.D. 1879.*

Rövidítésmagyarázat: DE – német, FR – francia, HU – magyar, ILL – *lingua illirica* (valószínűleg délszláv nyelvjárások), IT – olasz, PL – lengyel, RO – román, RUS – *lingua ruthenica* (valószínűleg bukovinai és kárpátaljai keleti szláv dialektusok).

Három egyházkerületben a katolikus lakosság használta a magyar nyelvet. A kivétel a jászvásári egyházkerület volt, ahol – a legszélesebb nyelvi összetétel ellenére – a magyar nem szerepelt mint az ottani lakosság nyelve. Érdeemes megfigyelni, hogy a bákói és a tatrosi egyházkerületben a magyar nyelv a többség nyelvének számít, a románvásári egyházkerületben pedig a második a használt nyelvek közül (feltételezhetjük, hogy a hittérítők a különböző egyházkerületekben használt nyelveket az elterjedtségüknek megfelelő sorrendben említették). Ebben a helyzetben azt lehetne mondani, hogy tulajdonképpen e három egyházkerület katolikus összlakossága legalább kétnyelvű volt. Ezt a következtetést a 19. és 20. századi hittérítők beszámolóí is alátámasztják: „...e katolikus nép igen nagy része többé vagy kevésbé egy tiszta magyar nyelv változatát (a XV. századból) beszéli. Egyes falvakban a román nyelven kívül egy félig magyar, félig román beszéd is használatos. Van végül számos olyan falu is, ahol tulajdonképpen nem beszélnek a magyar nyelvet. A magyar nyelv fokozatosan eltűnik. Egyes atyák [...] véleménye szerint a magyar nyelv eltűnése rosszat tesz a hitnek, mivel magyar [itt] annyit jelent, hogy katolikus”¹⁹.

A fentiekből az tűnik ki, hogy a moldvai falusi lakosság túlnyomó része ismerte és használta a magyar nyelvet, legalábbis a vizsgált periódus elején. Az idézett beszámoló szerzője által leírt helyzetet statisztikai adatok is alátámasztják. Az általam gyűjtött adatok alapján a magyar nemzetiségűek száma (vagyis azoké, akiknek az anyanyelve a magyar volt) a moldvai katolikus lakosságon belül 1859 és 1916 között a következő volt:

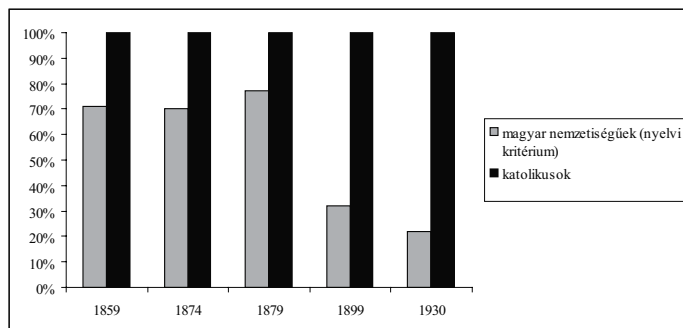
1. ábra: a magyar nemzetiségűek száma

Moldva katolikus lakosságán belül (1859–1930)²⁰

Ugyanazok az adatok a magyar ajkú moldvai katolikus lakosság és Moldva katolikus összlakossága arányváltozását is mutatják:

¹⁹ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 470, ff. 183–205; Ulivi, Diomede, *La Diocesi di Jassi in Romania*, New York, USA, 1914. O2. 10; f. 189.

²⁰ Az 1. táblázat alapján.

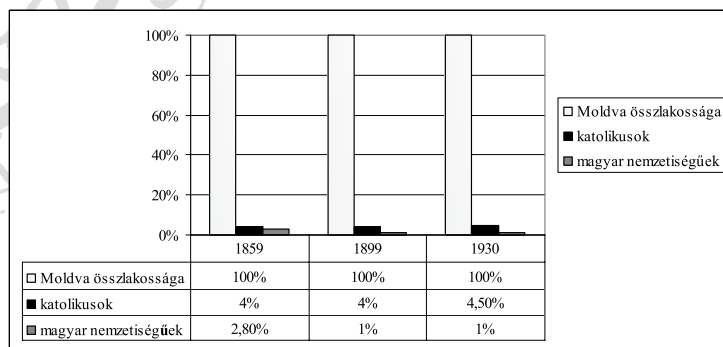

2. ábra: magyar nemzetiségűek aránya
Moldva katolikus lakosságán belül (1859–1930)²¹

Amint látszik, bár a 19. század második felében Moldva katolikus lakosságának több mint háromnegyedét a magyar ajkú lakosság alkotta, a politikai és a társadalmi tényezők miatt a magyar anyanyelvűek százaléka húsz éven belül az eredeti értékének több mint a felével csökkent. A helyzetet kétségkívül két esemény befolyásolta: Románia királysággá válása 1881-ben és a jászvásári püspökség létrehozása 1884-ben. A román állami, valamint a román állami felügyelet alatt lévő egyházi közigazgatásnak a kiépítése azt eredményezte, hogy 1879 és 1899 között a magyar ajkú moldvai katolikusok száma jelentősen csökkent.

Katolikusok aránya Moldva összlakosságán belül (1859–1930)

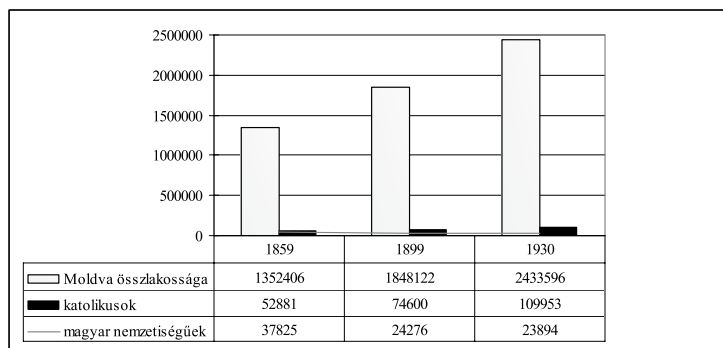
A vizsgált időszak folyamán a katolikusok és a magyar anyanyelvűek aránya Moldva összlakosságán belül a következőképpen festett:

3. ábra: a katolikusok és a magyar nemzetiségűek arányváltozásai
Moldva összlakosságán belül (1859–1930)²²

²¹ Az 1. táblázat alapján.

²² Az 1. táblázat alapján.

4. ábra: a katolikusok és a magyar nemzetiségűek számának változása Moldva összlakosságán belül (1859–1930)²³

Ahogy a fenti ábrák alapján is látható, a katolikusok száma a vizsgált periódusban növekedett. Ugyanakkor azoknak a száma, akik magyar anyanyelvűnek vagy magyar nemzetiségűnek vallották magukat az eredeti értékhez képest kb. negyven százalékkal csökkent. Ez azt jelenti, hogy a román fejedelemségek egyesülésétől kezdve a moldvai katolikusok által beszélt magyar nyelv fokozatosan kiküszöbölődött az állami nyelv státuszával rendelkező román által. Mégis, attól függetlenül, hogy melyik kritérium szerint számoljuk a moldvai csángókat, a fenti adatok fényében ez a csoport az összlakosságon belül az egész vizsgált periódus alatt egy csekély számú nyelvi és vallási kisebbséget képezett.

Társadalmi rétegződés

A történelmi, gazdasági és politikai körülmények miatt a moldvai csángó társadalmat a vizsgált periódusban gyakorlatilag csak a falusi lakosság képezte.

A moldvai csángóság mint hiányos szerkezetű társadalom

A 14. és 15. században a magyar lakosság a német telepésekkel együtt fontos szerepet játszott a moldvai városok fejlődésében (Benda 1988: 67). Jászvásáron a 15. és 16. században a kereskedelemmel foglalkozó lakosság legnagyobb részét a magyarok és a németek képezték. A helyzet hasonlóan nézett ki egyéb moldvai városokban is.

Mégis, a 17. század második felétől Moldvában a magyar anyanyelvű városi lakosság száma csökkenni kezdett.²⁴ A 15. és 18. század közötti időszakban a folytonos török és tatár

²³ Az 1. táblázat alapján.

²⁴ A városi magyar ajkú lakosság számát illető adatokat többi között Gazda László közli (Gazda 2005). Azon kívül a moldvai városok etnikai-nyelvi strukturájáról a 17. században való információt Gh. I. Năstase közli (Năstase 2003). A moldvai városok vallási-etnikai struktúra vizsgálásában Gabor Iosif moldvai katolikus települések szótára (Gabor 1996) is rendkívül nagy segítséget nyújt.

támadások, valamint a gyakori járványok jelentősen megtizedelték a moldvai magyar ajkú városi közösségeket. Ezért a 18. század végén a moldvai csángó társadalom főleg a falusi lakosságból állt (Vincze 2004a: 17).

A 19. század derekán a magyar anyanyelvű moldvai katolikusok zömét a Románvásár és Bákó környéki parasztság képezte (Negruți 1997: 86). Ez a helyzet nem változott a vizsgált periódus alatt sem. Egy 1878-ban írt beszámoló a következőképpen foglalja össze a moldvai magyar ajkú katolikus társadalom jellegzetességeit: „Augusztus 24-én Prezestbe,²⁵ a bákói egyházkerületben fekvő faluba és plébániára érkeztünk. [...] Az itteni katolikusok, ahogy az összes többi moldvai falusi plébániáké is parasztok. [...] Prezestben a katolikusok csak románul beszélnek, van viszont olyan falu e plébánia határain belül is, ahol még beszélnek magyarul. [...] Szeptember 11-én Dormánfalváról Tatrosba indulunk. [...] Az itteni katolikusok magyarul és románul egyaránt beszélnek, a közeli Ocna²⁶ városában pedig a német és a lengyel nyelv is használatos. [...] A foksáni plébánián kb. 1200 lélek él; van itt három jó állapotban lévő templom. A plébánia katolikus híveinek többsége magyarul és románul beszél, a városban viszont a német, a lengyel és a francia nyelvet is használják.”²⁷ Az idézett beszámoló alapján azt lehetne mondani, hogy a moldvai falusi plébániák lakossága sok esetben román nyelvűvé asszimilálódott csángók voltak, holott a városi katolikus közösségeket főleg a lengyel és a német anyanyelvű lakosság képezte. A helyzet hasonlóan fest egy másik, 1893-ból származó jelentésben, melynek szerzője, az akkori királyi-császári alkonzul Stefan Lippert von Granberg a csángókat parasztnak, „falu-lakóknak” nevezte (Gecsényi 1988: 170), a városi lakosságról pedig a következőt írta: „...11 000 katolikus, főleg lengyel és német nemzetiségű a nagyobb városokban él” (Gecsényi 1988: 173). Ehhez hasonló szituációt vázol fel egy románvásári 1910-es jelentés, melynek szerzői szerint e körül a német és a lengyel katolikusok lakta város körül több mint tíz olyan falu volt, ahol kizárólag katolikus magyarok éltek.²⁸ Ugyanúgy 1914-ben is csak csekély számú magyar ajkú lakosságról vagy ennek abszolút hiányáról számoltak be: „A városok katolikus lakosságát lengyelek, németek (Ausztriából) és olaszok képezik; más nemzetiségek képviselői nagyon kevesen vannak”.²⁹

A fentieket figyelembe véve azt lehet mondani, hogy a moldvai csángó társadalomból a vizsgált időszak alatt hiányzott az értelmiségi réteg. Mivel a csángók falvakban élők parasztnak voltak, kevés művelődés lehetőségük volt az oktatási intézményekben. Ráadásul mivel a csángók földje nemzedékről nemzedékre öröklődött, s tulajdonképpen az

²⁵ Úgy az idézetekben, mint a szöveg többi részeiben a moldvai helységneveket magyar változatát használom, kivéve azokat a helységneveket, amelyeknek nincsenek magyar megfelelői.

²⁶ Tulajdonképpen románul *Târgu-Ocna*; magyarul *Aknavásár*, németül pedig *Stadt Okna*.

²⁷ APF, Scrittura Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 768–755: Fidelis Dehm, Episcopus Colophoniensis, Visitator Apostolicus Moldaviae, *Relazione della Visitazione Apostolica in Moldavia l'anno 1878*, Bákó, 1878. 12. 1/13.; ff. 771–774.

²⁸ APF, N. S., Vol. 488, R. 109/1910, 1404, ff. 82–24: [Julius Pancratz és Stefan Poglut, Románvásár katolikus vallású lakói levele Gotti bíboroshoz, a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusához]; f. 82.

²⁹ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 470, ff. 183–205: Ulivi, Diomede, *La Diocesi di Jassi in Romania*, New York, USA, 1914.02.10.; f. 189.

egész csángó társadalom földműveléssel foglalkozott, még a fiatalabb csángók sem látták igazán szükségesnek a továbbtanulást. Ezenfelül az értelmiségi réteg hiánya a moldvai csángó társadalomban annak a következménye is volt, hogy az összes Magyarországról érkező, a csángók magyarságának megmentését célzó kísérlet számos akadályba ütközött a román kormány, valamint a vele közreműködő olasz hittérítők részéről. E helyzetben az egyetlen esélyt a csángó értelmiség kiképzésére az 1886-ban megnyitott jászvásári papnevelde képezte. Ezt az olasz és a lengyel papok által vezetett intézményt részben a román állam finanszírozta, ami viszont azt eredményezte, hogy a papnövendékek képzése a román nemzeti eszme árnyékában zajlott.³⁰ Ezért az ily módon formált csángó értelmiség vékony rétegének a befolyása ahelyett, hogy a csángó társadalom sajátos identitását erősítette volna, inkább a korábban megindult román asszimilációs folyamatokkal összhangban hatott (Pozsony 2005: 175).

A nyelvi kérdés

A kutatott időszak folyamán az egyik főbb, a csángókat a románoktól elválasztó vonást a magyar nyelv képezte.

(A magyar nyelv helyzete az egyesült román államban a moldvai csángók esetében)

A vizsgált időszakban a Moldva katolikus lakossága által beszélt nyelv rendkívül összetett problémát képez. Az ebből az időszakból származó jelentésekben és beszámolóokban a moldvai katolikus falusi lakosság elsősorban kétnyelvűnek minősül. Az egyik olasz hittérítő a helyzetről a következőképpen írt 1858-ban: „Beszéltem a kántorokkal, akik mind tudnak latinul, és akiknek az a véleményük, hogy magyarul sok ember tud, de a moldvait [románt] szinte mindenki ismeri, beleértve a magyar lakosságot is; a négy hónap folyamatos utazásaim során majdnem az összes, a Moldva területén lakó néppel megismerkedtem, s akkor is, ha nem értem őket, képes vagyok a hanglejtés és a szavak hangzása alapján felismerni, milyen nyelven beszélnek, és arról győződtem meg, hogy a moldvai az összes a fejedelemség határain belül élő nép által használt nyelv, amit bizony nem lehet állítani a magyar nyelvről. Így marad számomra biztos, hogy a megállapítást, hogy »az összes magyar moldvai nyelven beszél« »nem lehet úgy megfordítani, hogy azt mondhasuk, hogy »az összes moldvai magyarul beszél«”³¹.

Még hatvan évvel később is az volt a helyzet, hogy a moldvai katolikus falusi lakosság nyelve a román nyelv fokozatos terjedésétől függetlenül a magyar maradt: „A mindenki

³⁰ A papnevelde finanszírozását szabályozó szerződést a román kormány Dominique Jaquet jászvásári püspökkel kötötte 1899. január 16-án (lásd: Tocănel 1965: 773–783).

³¹ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845: *Relazione della Visita della Missione di Moldavia A Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi Prefetto della S. C. di Propaganda Data dal Visitatore Generale F. Giuseppe Tomassi MinConventuale Nell'Anno 1858; Sezione quarta: De Principali Uffici di Missionarii; Articolo Primo: Dell'Ufficio della Predicazione; f. 831v.*

által használt nyelv a román, de különösen a falvakban nagyon gyakori egy nyelvjárás is, ami inkább magyar, mint román [...]”.³² Ugyanakkor a források gyakran hangsúlyozzák a moldvai csángók román nyelvi asszimilációját, pontosan rámutatván ennek a jelenségnek az okaira: „Körülbelül egy negyede [a lakosságnak] otthon, három plébánián pedig templomban is használja a magyar nyelvet, de így is az iskolában, a katonai szolgálatban és a társadalmi kapcsolatokban románosodnak”.³³

(A csángók nyelvtudását befolyásoló társadalmon belüli tényezők)

Számos forrás a moldvai katolikus falusi közösségek rendkívül konzervatív jellegét említi. Egy 1887-ből származó jelentésből például azt lehet megtudni, hogy „annak ellenére, hogy a legtöbb faluban azok a magyarok, akiket csángóknak neveznek, nem beszélik az anyanyelvüket [...], ez a nép nagyon ragaszkodik hagyományaihoz”.³⁴ Nem kizárt tehát, hogy egy konzervatív társadalomként a csángók komoly ügynek tekintették a nyelvhasználat kérdését.

A források fényében úgy tűnik, hogy a csángó társadalomban a magyar nyelv fennmaradásáért igen sokat tettek a csángó nők. A 19. század második felében élő csángó anyák zöme analfabéta volt. Ez hozzájárult ahhoz, hogy szülőfalvaikból gyakorlatilag ki nem mozdulván, nem beszéltek más nyelven, mint magyarul, s így ezt a nyelvet továbbadták a gyermekeiknek. A helyzet nem sokat változott még akkor sem, amikor a román kormány 1866-ban bevezette az általános négyosztályos oktatás köteleességét. A magyar anyanyelvű anyák többsége nem volt hajlandó román tannyelvű iskolákba küldeni a gyerekeit, s azért a csángó gyerekek nagy része egyáltalán nem tanult intézményes keretek között. Ez azt eredményezte, hogy az analfabétizmus továbbterjedt, ugyanakkor a magyar nyelvet családi keretek között továbbra is használták. A 19. század hatvanas éveinek végén egy Gyulafehérvárról származó hittantanár, Kovács Ferenc a moldvai útja folyamán a következő párbeszédet jegyezte le:

„ – [...] nálunk olyanok esz vannak, kik egy szót szöm tudnak olá hul; az asszonyok nem igen tudnak.

– Hát gyermekeik tudnak-e olá hul?

– Nem igen tudnak; nálunk az emberek magik közt magyarul beszélenek.

³² APF, N. S., Vol. 655, R. 109/1920, 1740, ff. 380–400 [nyomtatott brosúra]: *Anno 1919, N. 12, LUGLIO, Prot. N. 1740/19. Sacra Congregazione de Propaganda Fide, ponente l'eminentissimo e reverendissimo signor cardinale Michele Lega: Relazione Circa la nomina del Vescovo di Jassy*, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma; f. 382 (5. o.): a) *Notizie statistiche*.

³³ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Corrispondenza riguardante la provvista della diocesi di Jassy, rimessa poi alla S.C. di Prop. Fide. Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della medesima Diocesi*, Róma, 1916. 05. 12.; f. 21v.

³⁴ APF, *Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia*, Vol. 13 (1881–1892), ff. 173–202: Camilli, Nicola Giuseppe, *Relazione della Visita pastorale nei Distretti del Trotus e di Roman della Missione di Moldavia diretto a Sua Eminenza Reverendissima Il Signor Cardinale Giovanni Simeoni Prefetto della Sacra Congregazione di Propaganda Fide da Mons. Nicola Giuseppe Camilli Vescovo titolare di Mosinopoli e Visitatore Apostolico della Moldavia*, Szabófalva, 1883. 1. 2. 15.; f. 199.

- Van-e iskolájok a faluban?
- Van, hogyne volna.
- Gyermekük járnak-e iskolába?
- Kevesen járnak, nálunk nem igen akarják az emberek, hogy a gyermekek oláhlul tanuljanak; mi magyarok vagyunk”.³⁵

A nők különös szerepéről a magyar nyelv megélésében a moldvai csángó közösségekben Munkácsi Bernát is írt. Figyelembe véve, hogy a magyar nyelv mennyire használatos volt egy-egy faluban Munkácsi négy csoportot különböztetett meg, mely csoportok közt az elsőt „azok a falvak képezték, ahol a nők csak magyarul beszéltek, annak ellenére, hogy a férfiak ismerték a kereskedelemben hasznos román kifejezéseket; e falvak lakossága a kereskedelmen kívül ritkán érintkezett a románokkal [...]” (Munkácsi 1902: 434, idézi Beynon 1941: 75).

A román nyelv fokozatos terjedése a vizsgált periódus alatt a moldvai csángó falvakban részben tehát a csángó férfiaknak köszönhető. A férfiak a munka miatt a román nyelv elsajátítására kényszerültek, s elsősorban ők képezték a katolikus falusi közösségek két-nyelvű rétegét. Talán épp ebben kellene keresni a moldvai hittérítők közt elterjedt vélemény alapját, mely szerint az összes csángó a magyaron kívül románul is beszélt. Lehet, hogy az olasz papok figyelmen kívül hagyták a nőket és a gyerekeket, mert feltehetőleg a patriarchális társadalmi mintán alapuló elképzelésük szerint csak a családfők számítottak, akikre alapozva a hittérítők nem egészen jogos véleményüket megfogalmazták.

Az asszimilációt a leghatékonyabban a moldvai római katolikus papok befolyásolták. Az olasz és a lengyel papok az olaszra, valamint a szláv nyelvekre is hasonlító, a dallamos román nyelvet sajátították el sokkal könnyebben, mint az idegenül hangzó, értelmetlen szókinccsűnek tűnő magyart. Ennek következtében a hittérítők a Vatikánban a politikai okok mellett azért is a románt javasolták a moldvai misszió „hivatalos” nyelveként, mert a magyar nyelv túl nehéznek bizonyult a számukra. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a papok tisztában voltak azzal, hogy híveik nagy része magyar ajkú volt: a hittérítők tudták, hogy a magyarul beszélő katolikusokkal való érintkezéseikben éppen ezt a nyelvet kellett volna használniuk. „Vitathatatlan az, hogy a forrófalvi plébánia zöme magyar, és hogy egy magyarul tudó pap ott abszolút szükséges.”³⁶ Mégis, a politikai előnyök, amelyeket a hívőkkel való érintkezésekben a román nyelv használata jelentett a katolikus papságnak, ahhoz vezetett, hogy az egyházi énekek és a szentbeszéd nyelve a magyar nyelvű falvakban a román lett. A műveletlen, különösen a vallási kérdésekben konzervatív falusi társadalom szemében a plébános a legfontosabb példakép volt. Emiatt a csángó lakosság, annak ellenére, hogy a fent említett helyzetet tulajdonképpen nem fogadta el, csupán a tisztelet miatt tanulta meg a román imaszövegeket, még akkor is, ha egy szót sem értett belőlük.

³⁵ *Részletek Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár úti-naplójából*, Moldva, 1868 (Vincze 2004b: 73).

³⁶ APF, N. S., Vol. 234, R. 109/1902, 47992, ff. 477–481: Jaquet, Dominique, Vesc. Jassy, *Risp. N. 47464 informando su riscorso dei cattolici del comune dei Faraoni per cambiamento di parroco*, Jászvásár, 1902. 01. 10/23.; f. 477v.

A helyzet tarthatatlanságára bizonyíték a rengeteg, főleg magyar nyelvű, a jászvásári püspökhöz, a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusához, némely esetben pedig közvetlenül a Vatikánba beküldött kérvény.³⁷ E kérvények fő témája a magyar vagy magyarul tudó papok hiánya, illetve az olasz hittérítők nem megfelelő munkája volt: „...többé nem tűrhetjük azokat a szenvedéseket, amelyeket az okozza, hogy Nazareno Cipolloni pap nem tud magyarul, de látjuk, hogy ez szinte senkit nem érdekel”.³⁸ A kérvények, nagy számuk ellenére, semmi pozitív változást nem hoztak a moldvai csángók számára. Feltételezhető, hogy a politikai körülmények miatt a Vatikán nem támogatta a moldvai csángók saját kultúrájuk megtartásáért tett erőfeszítéseit, ezért a moldvai csángókat bizonyos mértékben a nemzetközi politika áldozatainak tekinthetjük.

A vallási kérdés

(Különélés. A katolikusok és az ortodoxok közötti viszonyok a moldvai csángó falvakban)

A legélesebb határt a moldvai csángók és a románok között a vallás képezte. Amellett, hogy Moldvában tiszta katolikus falvak is voltak, az ottani katolikus falusi lakosságról a 19. és 20. században azt írták, hogy „az ortodoxok és a zsidók közt van szétszórva számos városban és nagyon sok faluban”.³⁹ A 19. század vége felé az akkori jászvásári püspök a következőt írta: „...a katolikusok néhány falut foglaltak le [azaz, e falvak egyetlen lakói voltak], de az egyházmegyém hívei legnagyobb része szétszórta él az ortodox helységekből”.⁴⁰ Hasonló képet a helyzetről egy, az I. világháború idejéből származó forrásban találunk: „Moldvában egy kicsivel több, mint százezer katolikus él, de a falvaik szét vannak szórva az ortodox falvak között”.⁴¹

³⁷ A kérvények a Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárában találhatóak: APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), f. 900: [Gorzafalva lakói kérvénye a Kongregáció prefektusához a magyarul tudó plébános a plébániára való visszafogadásáért; a kérvény magyar nyelvű, hiányzik a dátum]; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 169–171: [Gorzafalva lakói kérvénye a Kongregáció prefektusához a magyarul tudó plébános a plébániára való visszafogadásáért; a kérvény magyar nyelvű], Gorzafalva, 1864. 03. 29.; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 172–174: [Gorzafalva lakói kérvénye IX. Pius pápához a magyarul tudó plébános a plébániára való visszafogadásáért; a kérvény magyar nyelvű], Gorzafalva, 1864. 03. 29.; APF, N. S., Vol. 234, R. 109/1902, 47464, ff. 472–476: *Cattolici del Com. Faraoni, Rumenia: Si lamentano dell'attuale parroco Rev. Cipolone Nadarone e domandano l'antico Rev. Bernardo Budolle*, Forrófalva, 1901. 12. 01/13. [román nyelvű]. Ezen kívül Vincze Gábor is közöl hasonló szövegeket (lásd: Vincze 2004b: 63–67; 170–177.)

³⁸ APF, N. S., Vol. 234, R. 109/1902, 47464, ff. 472–476: *Cattolici del Com. Faraoni, Rumenia: Si lamentano dell'attuale parroco Rev. Cipolone Nadarone e domandano l'antico Rev. Bernardo Budolle*, Forrófalva, 1901. 12. 01/13.; f. 475.

³⁹ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12, (1862–1880), ff. 831–835; da Sanfelice, Anacleto, Consultore, *Relazione sulla Missione Moldavia*, 1878; f. 832r–832v.

⁴⁰ APF, N. S., Vol. 355, R. 109/1906, 22579, ff. 466–473: Jaquet, Dominique, *relazione sull'organizzazione della diocesi di Jassy*, Jaszvásár, 1897. 03. 05; f. 467.

⁴¹ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Corrispondenza riguardante la provvista della diocesi di Jassy, rimessa poi alla S.C. di Prop. Fide. Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della medesima Diocesi*, Róma, 1916. 05. 12.; f. 21r–21v.

Annak ellenére, hogy a katolikus lakosság az ortodoxokkal osztotta meg a lakóhelyét, a szemtanúk beszámolóí alapján megfigyelhető, hogy Moldva katolikus falusi közösségei legalább az I. világháborúig el voltak határolva az ortodoxokétól. Ez a jelenség a vizsgált időszak folyamán még a vallási szempontból vegyeseknek minősülő falvakban is megfigyelhető. Egy 1883-ban írt beszámoló szerint a helyzet a következőképpen festett: „... Szágna vegyes falu, de a 610 katolikus lakosa tulajdonképpen el van választva a szakadároktól [...] Aczélfalva vegyes falu, de az itt élő 828 katolikus szét van választva a szakadároktól [...] Aczélfalvának három filiális temploma van: 1. Petrești [...], 2. Bogicse [...], 3. Pohánka [...]. E három falu vegyes, mint Aczélfalva, de az ottani katolikusok mindig egy, a szakadároktól szétválasztott falurészben élnek. [...] Caracași [...]. Ez a falu vegyes, de az itt élő 121 katolikus a szakadároktól elválasztott helyet foglalja. [...] Szkéja – ez a falu is vegyes, de az itt lakó 474 katolikus a földnek egy részét sem osztja meg a szakadárokkal [...]. Magosfalván [...] a 190 katolikus a szakadároktól szétválasztott helyt foglalja. [...] Bergován vegyes falu, de az itt lakó 594 katolikus el van különítve a lakosság ortodox részétől [...]”⁴². Ez az állapot nem változott a 20. század első két évtizedében: Raymund Netzhammer, a későbbi romániai érsek⁴³ beszámolója szerint a moldvai katolikusok „zárt falvakban” (Netzhammer 1902: 8) éltek, vallási ügyekben pedig óvakodtak „a románokkal való érintkezésektől, még akkor is, ha sok pontban hasonlítanak rájuk az öltözetben és a hagyományok tekintetében” (Netzhammer 1902: 8). Egy 1914-ből való forrás a következőképpen tünteti fel a moldvai katolikusokat: „...csoportokban élnek; sok teljesen katolikus falu van, de a vegyes falvakban is (amelyeknek katolikus és szakadár lakossága is van) a katolikusok általában [a falu] egyik oldalán össze vannak gyűlve”⁴⁴.

(„...mi mind a magyar valláson vagyunk”)⁴⁵

A 19. és 20. századi Moldva katolikus és ortodox közösségei közötti „szeparatizmus” nemcsak a két valláshoz tartozó személyek területi elhatárolását jelentette. A társadalom szétválasztásának egyik világos jele a vegyes házasságok csaknem teljes hiánya a vizsgált időszak folyamán: „a katolikusok és a szakadárok közötti házasságok majdnem soha nem következnek be, s [a nép] mindent megtesz, hogy azt elkerülje”⁴⁶. Egy másik, a 19. század végén írt beszámoló szerint a moldvai katolikusok vallásukhoz „...mindenek

⁴² APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13, (1881–1892), ff. 173–202; Camilli, Nicola Giuseppe, *Relazione della Visita pastorale nei Distretti del Trotus e di Roman della Missione di Moldavia diretto a Sua Eminenza Reverendissima Il Signor Cardinale Giovanni Simeoni Prefetto della Sacra Congregazione di Propaganda Fide da Mons. Nicola Giuseppe Camilli, Vescovo titolare di Mosinopoli e Visitatore Apostolico della Moldavia*, Szabófalva, 1883. 12. 15.; ff. 191–197: *Distretto di Roman*.

⁴³ Raymund Netzhammer, OSB, Románia érseke 1905 és 1924 között.

⁴⁴ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 470, ff. 183–205; Ulivi, Diomede, *La Diocesi di Jassi in Romania*, New York, USA, 1914. 02. 10.; f. 188.

⁴⁵ Vince 2004b: 72.

⁴⁶ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 225–230; de Stefano, Antonio, *Visitatore Apostolico della Missione di Moldavia, Relazione della Missione di Moldavia*, Róma, 1852. 01. 18.; 227v.

fölött ragaszkodnak, s az orthodoxokkal való összeházasodástól tartózkodnak”.⁴⁷ Ugyanolyannak, a vallási kritérium mellett a nemzetiségi kritériumot is használván látta a helyzetet az általam már idézett királyi-császári alkonzul, aki 1893-ban lejegyezte, hogy „a katolikus magyarok és az ortodox románok közötti házasságok teljesen ismeretlenek” (Gecsényi 1988: 173).

Adott esetekben a katolikus–ortodox „szeparatizmus” Moldva falvaiban egy nyílt, hol a magyar anyanyelvű katolikusok, hol az ortodox románok által kezdeményezett konfliktus formájában bukkant fel. A románokat a csángók a katolikus valláshoz és ennek a képviselőihez való ellenséges hozzáállással, illetve erkölcstelenséggel vádolták (a szöveget az eredeti helyesírással idézem): „...[az] oláhok magyar katolikus leányokat megbecstelelítették, gyermekeket csináltak, emberek oláhok katolikus asszonyokat megfertőzték, urukat elhagyassák [...]”⁴⁸. Ez az antagonizmus, különösen a katolikus egyház ellen irányuló ortodox támadások esetében nemcsak lokális, de országos szinten is megfigyelhető, amiről a következőképpen tanúskodik az akkori sajtó: „Egy görög keleti pap fanatikus agitációja egy katolikus pap ellen. Cândea professzor pap, akinek szélsőséges nézeteit és vallási-egyházi törekvéseit már ismerjük, még a tavaly teljes utálattal lépett fel a katolikus egyház ellen a *Glasul Bucovinei* című napilap hasábjában, amikor felszólította a keleti papságot és a kormányt, hogy semmiképpen sem engedjék meg, hogy a pápa és a román kormány konkordátumot kössenek [...]. Egyfolytában azt kiabálta: »nem akarunk itt államot államban«, mivel az ő szűk elképzelése szerint a konkordátum megkötése által Románia négy millió katolikusa számára egy külön állam keletkezne. Nem akarja elfogadni azt aényt, hogy az állam határain belül katolikusok élnek és nem képes arra, hogy a fanatizmus és a partikuláris sovinizmus fölé emelkedjen [...]. Nem tudja, vagy nem akarja megérteni, hogy a román államban élő más nemzetiségűek és más vallásúak, különösen a katolikusok, a román állampolgárok közül a legjobbak és a leghűségesebbek [...]”⁴⁹. Az idézett cikk szerzője jogosan hangsúlyozza a körülírt események főszereplője által kimutatott ellenszenvet az összes olyan elemekkel szemben, amelyek a vallási vagy a nemzetiségi szempontból eltérők voltak az „ortodox román” szintagmától. A hittérítők beszámolóiban is sok a megjegyzés a románok által használt csoportosítási rendszerről, ami a lakosságot az ortodox románokra és az úgynevezett „idegen elemekre” osztotta fel: „a román szakadárók a katolikusokat a német vagy a magyar valláshoz tartozóknak nevezik; ezek szerint a németek, a magyarok és a katolikusok az ő szemükben szinonimák. Ez elsősorban azt

⁴⁷ Bartok Géza levele Slauch Lőrinc szatmári püspöknek, a Szent László Társulat egyházi elnökének a romániai magyar oktatás támogatásának lehetőségeiről, Budapest, 1890. október 23. (Vincze 2004b: 123).

⁴⁸ APF, Scrittura Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 172–174: [Gorzafalva katolikus lakosai kérvénye a pápához Funták Kozma gorzafalvi plébános ügyében], Gorzafalva, 1864. 03. 29.; f. 173.

⁴⁹ ASV, Arch. Nunz. Romania (1922), Pos. 366: [Marmaggi, Francesco, Nunzio Ap. in Romania], *Viaggio di Mons. Nunzio in Bucovina e Moldavia*, Bukarest, 1923. 01. 31. Az idézett rész a Marmaggi nuncius romániai útjáról szóló jelentéshez csatolt *GŁOS LUDU, Tygodnik Demokratyczny, Organ Polskiej Rady Narodowej na Bukowinie* hetilapból, (Czernowitz, 188. sz., V évf., 1. o.).

jelenti, hogy azokat, akik a katolikus vallásra térnek »állam árulóinak« tekintik. Mennyi lélek tért vissza a skizma keblébe e ördögi előítélet okozta terror miatt!”.⁵⁰

A látszólagos, jogilag meghatározott vallásszabadság tehát gyakorlatban nem létezett: a románok a katolikusokat „idegen elemekként” kezelték, mivel az igazi román csak egy ortodox állampolgár lehetett: „...a magyar egyház ezen a földön ép úgy egyjelentésű a katolikussal, mint nálunk a Tiszaháton a magyar pap és magyar vallás, a kálvinistával”.⁵¹ Erről a jelenségről Netzhammer érsek is értesített: „...sok románnak a »katolikus« fogalom [...] annyit jelent, hogy »német«, az összes románnak pedig a »katolikus« szó patriotizmus ellenes hangzású; [...] évszázadok óta, különösen a jászvásári egyházmegyében a románok mindegyik katolikus templomot »biserica nemțească«-nak, azaz német templomnak nevezik. Az új Nagy Románia Vallás Minisztériumában létezik egy »Idegen Vallások Osztálya«, mely vallások között, amelyeket hivatalosan idegeneknek hívnak, a római katolikus, az unitárius, a protestáns stb. vallás szerepel”.⁵² Az érsek a római katolikus egyház hívei állapotára a jászvásári egyházmegyében az említett minisztérium által vezetett politika kontextusában felhívja az olvasó figyelmét: „még a jászvásári egyházmegye katolikusai is, akik [...] mind román nyelven beszélnek, és akiket románoknak tekintenek, benne vannak az »Idegen Vallások« osztályban; azok szenvednek a sok korlátozás miatt, az ottani papságot pedig abszolút nem tekintik az ortodox papsággal egyrangúnak”.⁵³ Emiatt a románok által diszkriminált, hátrányos helyzetbe hozott katolikusok (nemcsak Moldvában) úgy érezhették, hogy az állam mint „második vagy harmadik osztályú állampolgárokat”⁵⁴ kezelte őket, ami azt eredményezhette, hogy a csángók a nyelvi asszimiláció ellenére magukat a románoktól különböző csoportként látták.

⁵⁰ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Corrispondenza riguardante la provvista della diocesi di Jassi, rimessa poi alla S.C. di Prop. Fide. Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della medesima Diocesi*, Róma, 1916. 05. 12; f. 25v.

⁵¹ *Részletek Ballagi Aladár történész A magyarság Moldvában című útleírásából*, Budapest, 1888. január. (Vincze 2004b: 111.) A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁵² ASV, A. E. S., Romania (1922–1930), Pos. 19, 22, Fasc. 2, 739, f. 2: *L'Arcivescovo di Bucarest „riferisce sul conto in cui è tenuta la Chiesa Cattolica in Romania”*, 1922.

⁵³ ASV, A. E. S., Romania (1922–1930), Pos. 19, 22, Fasc. 2, ff. 11–17: *Promemoria dell'Arcivescovo di Bucarest sull'antico Regno di Romania: considerazioni generali, i Latini di Bucarest, i Ruteni, gli Armeni cattolici*, Bukarest, 1923. 11. 25.; f. 11v.

⁵⁴ ASV, Arch. Nunz. Romania (1922), Pos. 366: [Marmaggi, Francesco, Nunzio Ap. in Romania], *Viaggio di Mons. Nunzio in Bucovina e Moldavia*, Bukarest, 1923. 01. 31. Az idézett rész a Marmaggi nuncius romániai útjáról szóló jelentéshez van csatolva a *GŁOS LUDU, Tygodnik Demokratyczny, Organ Polskiej Rady Narodowej na Bukowinie* című hetilapból származik (Czernowitz, 188. sz., V évf., 1. o.).

A moldvai csángó identitásra ható „külső” tényezők (1861–1916)

Moldva magyar ajkú katolikus lakosságának románosítása az állami struktúrák által

Moldva és Havaselve egyesülése után a fiatal román állam kezdte bevezetni a központilag irányított országos nemzeti homogenizációs politikát, ami magában foglalta az állami iskolák hálózatának és a közigazgatás rendszerének a kiépítését.

Az állami oktatás keretében történő asszimiláció

A 19. század hatvanas éveiben az egyesült Romániában elkezdték a négyosztályos állami iskolák hálózatának a kiépítését. Az állami alapfokú oktatást az 1864. november 25-i törvény szabályozta. A törvény szerint az ingyenes oktatás kötelező volt tizenkét éves korig (Vincze 2004a: 20). Egy hasonló megjegyzés a román 1886-as alkotmány 23. cikkelyében található, amely az általános iskolák hálózata fokozatos kiépítésének a tervét tartalmazza (Scurtu–Alexandrescu–Bulei–Mamina 2002: 10). A törvény szerint az általános iskolákban való tanulás kötelező és ingyenes azoknak a román állampolgársággal rendelkező gyerekeknek, akik lakóhelyén van általános iskola, vagy ahol létesülni fog [...]” (Scurtu–Alexandrescu–Bulei–Mamina 2002: 10).

A 19. század első felében az állami négyosztályos általános iskolák hálózata elsősorban a román lakta Moldva részeire terjedt ki. A már többször említett Lippert osztrák–magyar alkonzul jelentése szerint a román kormány tudatosan és célszerűen kihagyta tervezeteiből azokat a falvakat és járásokat, amelyeknek a lakossága moldvai csángó volt. Lippert szerint a kormány úgy vélte, hogy a magyar ajkú lakosság oktatáshoz való hozzáféréseinek a korlátozása e népeesség politikai identitásának kialakulását és fejlődését eredményesen megakadályozza, s ezért a csángó falvakban kevés általános iskola nyílt meg (Gecsényi 1988: 179).

Az eredeti tervektől függetlenül bizonyos számú állami általános iskolát a magyar ajkú katolikusok által lakott Moldva területein mégis létrehoztak. Igen sok erre a kérdésre vonatkozó megjegyzés még a 19. század hatvanas éveiből származik. A csángó falvakban nyitott iskolákban az oktatás román nyelven folyt, annak ellenére, hogy a tanulók többsége nem tudott románul, mivel otthon csak magyarul beszéltek. Ráadásul az ezekben az iskolákban alkalmazott tanítók mind ortodox románok voltak (Gecsényi 1988: 179). Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár 1868-ból származó jelentése szerint Lujzikalagorban: „...oláh államtanító oktatja a tiszta magyar ajku kath. gyermekeket; oly tanító, ki egy szót sem ért magyarul, s a mellett még *schismaticus* [ortodox] is [...]”⁵⁵. A beszámoló szerzője jogosan hangsúlyozza a katolikus magyar ajkú gyerekekkel dolgozó tanítók vallásának

---

⁵⁵ *Részletek Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár úti-naplójából*, Moldva, 1868 (Vincze 2004b: 76). A kiemelés az eredeti szövegből származik.

a kérdését. Az a tény, hogy a tanítók ortodoxok voltak, gyorsíthatta a fiatal csángóknak az ortodox román lakossághoz való asszimilációját, mivel a tanítók a tanulókat gyakran az ortodox templomba is járatták. „Elég gyakori jelenség, hogy a vegyes településeken a tanítók a katolikus gyerekeket az ortodoxokkal együtt az ortodox templomba vezetik, s a hagyományaikban való részvételre kényszerítik [...]” (Gecsényi 1988: 180).

A helyzet a 19. század végéig változatlan maradt. Egy 1882-ből származó jelentés szerint „...egyetlen oláh tanító sem tud magyarul, aztán a *tannyelv* csakis *oláh* s csakis ennek szabad lenni”.⁵⁶ Az idézett jelentés szerzője kevés szóban az akkori román nemzetiségpolitikát így foglalja össze: „Az oláh tanítóknak különben nem is az a főczéljuk, hogy tanítsanak, hogy a hasznos és szükséges ismereteket terjesszék, hanem hogy megakadályozzák, ha netán még az a meglévő »három« szál magyar pap vagy a kántorok *magyarul* merénének tanítani”.⁵⁷ Természetesen ez alól a szabály alól is akadt pár kivétel. Egyes román tanítók azért, hogy tudjanak kommunikálni a magyar ajkú növendékeikkel, próbálták megtanulni a magyar nyelvet. Az ilyen tanítókat viszont a kormány a román nemzetegysége elleni ellenségeknek tartotta, s minél hamarabb igyekezett őket helyettesíteni „hűséges” román állampolgárokkal: „A *klézsei* oláh tanító, miután az oláh nyelvvel semmire se ment, mert a fiúkban *néma* hallgatókra talált, kapta magát és megtanult magyarul, s így kezdett tanítani. A kormány azonban a mint neszét vette az úgynevezett „*merényletnek*” – szépen elmozdította, s olyat küldött helyébe, ki intencióinak egészen megfelel. Ezt nevezik Moldva–Oláhországban *tanszabadságnak*”.⁵⁸

A román alapfokú oktatás nacionalista jellege még a 20. század elején sem szűnt meg. Egy 1908-ban írt jelentésben a szerzője, egy iskolai tanár a román nemzetiségpolitika sötét oldalára mutat rá. „A nyilvános iskolákban mindenütt ugyanez az iskolai élet, ugyan ilyenek a tanítók, legyenek azok az iskolák akár bulgár, akár török, akár szerb, görög, orosz, vagy magyar néprajzi területén Romániának. A román hivatalos tanterv kérelhetetlenül és kizárólag román nyelven érvényesítettik olyan tanítók útján, akik az illető növendékek anyanyelvét nem is ismerik (poroszországi rendszer, mely azon alapszik, hogy az anya sem érti a kisgyermek beszédét és megfordítva, de 2-3 esztendő alatt mégis megtanul a gyermek beszélni az anya nyelvén; ezt az eredményt a tanítótól 5 év alatt szintén megkövetelik”.⁵⁹ Az idézett jelentésben különös hely jutott a talán másodrendű, mégis eléggé látványos, a román állami iskolákban használt asszimilációs eszközöknek. „A tantermek falai tele vannak aggatva igen kitűnő kivitelű színes történelmi képekkel. Ott láthatók a királyi pár, a trónörökös pár, Ștefan cel Mare, Mihai vitéz, mikor Báthory András levágott fejét szemléli stb.; ott van még két csoport kép, melyeken Traján és

⁵⁶ *Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából*, Budapest, 1882 (Vincze 2004b: 104). A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁵⁷ *Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából*, Budapest, 1882 (Vincze 2004b: 104). A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁵⁸ *Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából*, Budapest, 1882 (Vincze 2004b: 104). A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁵⁹ *Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből*, 1908 (Vincze 2004b: 154).

Decebalon elkezdve I. Károly királyig minden román (?) uralkodó arcképe látható. [...] Románia, illetve Dákorománia igen szép nagy falitérképe, melyen nyugat felől a Tisza képezi, anélkül, hogy a térképen az Ungária szót fellehetne fedezni [...]”.⁶⁰

A román kormány által bevezetett oktatási rendszernek a következményei kétfélek voltak. Az első esetben a magyar ajkú szülők, akik ellene voltak a román nyelvű kötelező oktatásnak, büntetést fizettek, de gyermekeiket nem engedték az iskolába. „A mely csángó községek vagyosabbak: ott a csángó családok megfizetik a pénzbüntetést, s *nem* adják oláh tanító kezére a fiukat, inkább *nem* is tanulnak sem olvasni, sem írni [...]”.⁶¹ Mégis, a csángó családok nagyobb részének a büntetés fizetésére nem volt pénze: a szegény csángó szülők gyerekei jártak tehát a román iskolákba, ami nagyon sok esetben rendkívül gyors asszimilációt eredményezett.

A román kormány által bevezetett oktatási rendszer tehát a nemzeti homogenizációs terv keretében eredményesnek bizonyult. A csángó társadalom azon része, amely a tanulási köteleességét nem teljesítette be, általában analfabéta maradt, mivel a román kormány zaklatásai jelentősen nehezítették az oktatási tevékenységét a Moldova területén maradt néhány magyar katolikus papnak és kántornak. Ennek következtében a csángó társadalom nagy része műveletlen, a politikai öntudatosságtól megfosztott csoport maradt, ily módomban pedig nem veszélyeztette a román állam „egységét”. Azok a magyar ajkú gyerekek viszont, akik résztvettek a román állami általános oktatásban, négy év alatt jelentős fokig asszimilálódtak, ahogy azt a már említett 1908-as jelentés szerzője és egy román tanár közötti párbeszéd is bizonyítja:

- „– A gyermekek mikor az iskolába feljönnek, tudnak-e már románul?
- Nem azok, uram, mint a deszka [...], de megtanulnak már az első osztályban!
- Az derék dolog, hogy egy év alatt el tudják sajátítani a román nyelvet, ezekkel a kis vad-magyarokkal.
- Nohát egy esztendő alatt csak kevés tanul jól meg románul, de addig járnak az első osztályba, amíg azok is megtanulnak.
- Meddig tart ez az idő, átlag?
- A harmadik évet már kevés tölti az első osztályban közülük. [...]”⁶²

Azt a nagy veszélyt, amit a magyar ajkú katolikus lakossággal szemben az ortodox tanítók testesítettek meg a Hitterjesztés Szent Kongregációja hittérítőinek a jelentései is dokumentálják. Egy 1914-ből származó beszámoló a *Veszélyek a katolikus falusi lakosságra* című részének első pontja az állami iskolákban alkalmazott tanítókról szól: „Az összes általános iskola állami; a tanítók közvetlenül a kormány által vannak kinevezve; azok [a tanítók] mind ortodoxok (csak egy katolikus tanítót ismerek). Azok a tanítók fa-

⁶⁰ *Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből, 1908 (Vincze 2004b: 152).*

⁶¹ *Részletek László Mihály „Keleti testvéreink” című röpiratából, Budapest, 1882 (Vincze 2004b: 104).* A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁶² *Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből, 1908 (Vincze 2004b: 153).*

natikus ortodox istentagadók.”⁶³ A hittérítők véleménye szerint a román alapfokú oktatás az akkori formájában megnehezítette vagy egészen lehetetlenné tette a katolikus hit tanítását: „...tevékenységünk egyre nehezebb lesz, a hit tanítása pedig mind a két nemű gyerekeknek, akik jogilag kötelesek az állami iskolák látogatására, lehetetlen; a tanítók, akik azokban az iskolákban mind ortodoxok, különösen ha nincs egy katolikus pap, aki ügyelne a hit oktatására, vallási propagandát csinálnak, s a gyerekeket az ortodox katekizmus tanulására, az ortodox templom látogatására [...] kényszerítik [...]”.⁶⁴ A román oktatási rendszer tehát a teljes nemzeti asszimiláció egyik eszközévé lett: a tanítók tevékenysége miatt a csángó gyerekek fokozatosan veszítették el e társadalom két legjellegzetesebb, az etnikai különlegességét meghatározó vonását, nevezetesen a magyar nyelvtudást és a katolikus vallást.

A hivatalokban történő asszimiláció

A moldvai csángók a román lakossághoz való nyelvi és kulturális jellegű asszimilációja a közigazgatás terén is bekövetkezett.

Az 1866-os román alkotmány 4. cikkelye az államot megyékre (*judet*), a megyéket járásokra (*plăși*), a járásokat pedig községekre (*comună*), azaz egy közös polgármester (*primar*) igazgatása alatt lévő falvakra illetve falucsoportokra osztotta (Scurtu–Alexandrescu–Bulei–Mamina 2002: 9). Minden polgármesternek volt egy jegyzője és egy, a helyi lakosság közül választott tanácsa, amelynek legalább kettő, legfeljebb pedig nyolc tagja lehetett (Gecsényi 1988: 177). A polgármesterek, a jegyzők és a községtanácsok általában kizárólag az ortodox román lakosság érdekeinek a képviselői voltak. A csángók lakta területeken ugyan a kormány a politikai korrektség látszata miatt egy minimális számban katolikus polgármestereket is alkalmazott, ez azonban semmit sem változtatott a csángók helyzetén, mivel a katolikus polgármesterek mellé a kormány ortodox román jegyzőket helyezett, akiknek tulajdonképpeni elfoglaltsága az államhoz hűtleneknek tekintett katolikus polgármesterek ellenőrzése volt (Gecsényi 1988: 178). Ráadásul a katolikus polgármesterek mellett működő községtanácsok tagjainak a többsége ortodox volt, úgy mint például a 19. század végi Gorzafalva esetében, ahol a községtanács hat tagjából négy ortodox és csak két katolikus volt (Gecsényi 1988: 178). A magyar ajkú katolikusok alkalmazása a román közigazgatásban tehát ritka jelenség volt.

A magasabb közigazgatási állásokat elfoglaló személyek között hiába keresni a magyar nyelvű lakosság képviselőit. Egy 20. század elejéről származó jelentést idézve „közigazgatásnál szó sincs a magyar nyelvről. A jegyzők rendesen nem tudnak magyarul. Pedig a nép nagy része nem ért románul. Arról, hogy a prefektus (főszolgabíró), vagy éppen az alprefektus tudjon magyarul, szó sincs”.⁶⁵

⁶³ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 470, ff. 183–205: Ulivi, Diomede, *La Diocesi di Jassi in Romania*, New York, USA, 1914. 02. 10; f. 190.

⁶⁴ APF, N. S., Vol. 576, Rubr. 109/1916, 732, ff. 122–126: Malinowski, Giuseppe, OFMConv., Vicario Generale di Jassi: *Memoriale in cui si espongono i motivi, che hanno messo S.Ecc.Illma. e Rma. Mons. Nicola Giuseppe Camilli, Arcivescovo-Vescovo di Jassi, a fare il 18 Giugno 1909 il “Regolamento per l’amministrazione temporale delle parrocchie”*, Róma, 1911. 04. 19.; ff. 123r–123v.

⁶⁵ *Részlet György Endrének a Rubinyi-cikkhez írt kiegészítéséből*, Budapest, 1900. (Vincze 2004b: 142).

A fent említett jelenséggel, azaz a közigazgatási állások kizárólag az ortodox román lakosság képviselőivel való betöltésével sok probléma járt együtt. Először is ily módon a román kormány a moldvai csángóságot megfosztotta a saját, a helyi lakosság problémáit ismerő képviselőitől. Valószínűleg ezáltal a kormány meg akarta gátolni a csángó társadalom politikai emáncipációját. Ezenfelül, a román nyelvet egyáltalán nem ismerő vagy rosszul beszélő, gyakran analfabéta csángók csak nehezen tudtak értekezni a hivatalnokokkal, s így csökkent az esélyük saját jogaik – melyek a román alkotmány 10. cikkelye szerint ugyanolyanok voltak, mint az ortodox románoké (Scurtu–Alexandrescu–Bulei–Mamina 2002: 9) – kikövetelésére és védelmezésére.

Egy különös, a román ajkú lakosság a hivatalokban való dominációjával kapcsolatos problémát a moldvai csángók magyar család- és utóneveinek a románosítása képezett. Ezt a folyamatot többi között a már többször idézett Lippert jelentése is érinti: az alkonzul arról értesít, hogy a román jegyzők a csángók magyar neveit mindig románra fordították vagy legalábbis a román helyesírási szabályok szerint írták (Gecsényi 1988: 178). A románosítás a magyar főnévi formájú, foglalkozást jelentő családneveket és a melléknévi vagy főnévi formájú, egykor ragadványnévként használt neveket is érintette (Gecsényi 1988: 178). Főként azoknak a személyeknek jelentett nagy változást a névváltoztatás, akik neveinek létezett pontos román fordítása. Így a magyar Asztalos családnévből Tămplar lett, Veres(s)-ból pedig Roșu.⁶⁶ Azokat a család- és utóneveket azonban, amelyeket nem lehetett románra lefordítani, fonetikusán román karakterekkel és a román helyesírási szabályok szerint írták. Példaként a magyar László név szolgálhat, amelyet a románok Laslău-nak írtak, vagy a magyar Nemes családnév, mely esetében a román forma Nemeșu volt.⁶⁷ Mégis, mindennek ellenére, ebben a kérdésben a román kormány nem járt teljes sikerrel mivel, a magyar ajkú katolikus moldvaiak a hivatalos ügyekben használták ugyan a rájuk kényszerített elrománosított család- és utóneveket, maguk közt csakis a korábban használt magyar neveken, valamint ragadványneveken hívták egymást.

Az egyház

A Moldvába érkező hittérítők nemzetiségének kérdése. A magyar nyelv használata a moldvai katolikus templomokban

A magyar nyelv ismeretére a moldvai katolikusok soraiban, s ezáltal ezen etnikai csoport etnikai identitására nagy befolyással a helybeli papság volt.

A 17. és 18. században a magyar nyelv elterjedtsége miatt „...a Hitterjesztés Szent Kongregációja dekrétumai és törvényei arról tanúskodnak, hogy a Moldvába küldött [hittérítők] olasz vagy magyar nemzetiségű voltak, arra az esetre, ha valamelyik faluban magyar nyelvet kellene használni” (Ferro 2003: 201). Idővel azonban a Moldvában tevé-

⁶⁶ Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből, 1908 (Vincze 2004b: 157).

⁶⁷ Részletek Barabás Endre tanár „Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok” című helyzetjelentéséből, 1908 (Vincze 2004b: 157).

kenykedő magyar nemzetiségű hittérítők száma csökkent, növekedett viszont a helybeli lakosságból származó katolikus papok száma.

Év	1852	1878	1879	1919
Szám és nemzetiség	8 olasz, 8 lengyel, 7 magyar, 4 szláv, ⁶⁸ 3 német, 1 bosnyák, 1 máltai.	21 olasz, 6 lengyel, 3 német, 2 magyar, 1 szláv.	1 helybeli [csángó], 22 olasz, 6 lengyel, 2 magyar, 2 német, 1 szláv.	5 olasz, 7 helybeli [csángó], 1 erdélyi, 2 belga, 1 holland, 1 máltai.

3. táblázat: a Moldvában tevékenykedő katolikus hittérítők nemzetisége, 1852–1919⁶⁹

Ez az állapot a román kormány és a Hitterjesztés Szent Kongregációja hittérítői által vezetett politikának az eredménye volt.

(A magyar álláspont)

A kutatott időszak elejétől a moldvai katolikus lakosságot érintő magyar tevékenységeket a Szent László Társulat szervezte és támogatta. A Társulat, amely 1861-ben jött létre, a moldvai csángók helyzetének szemmel tartása volt a fő feladata, amely célból saját felügyelőit küldte a csángók lakta területekre. E látogatások egyikéről a Hitterjesztés Szent Kongregációja egyik hittérítője jelentett 1868-ban: „Három férfi érkezett: két pap és egy világi. A papok egyike pesti (magyarországi) kanonok és papnevelde főnöke [...]”.⁷⁰ Az idézett beszámoló szerzője által említett kanonok – nem pesti, ahogy azt a hittérítő hibásan véli, hanem kalocsai (Vincze 2004a: 24). Kubinszky Mihály a Szent László Társulatnak részletesen beszámolt a moldvai útja során tett megfigyeléseiről, többi között

⁶⁸ Valószínűleg a délszlávokról van szó.

⁶⁹ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 225–230: de Stefano, Antonio, Visitatore Apostolico della Missione di Moldavia, *Relazione della Missione di Moldavia*, Róma, 1852. 01. 18.; f. 227r; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Vol. 12 (1862–1880), ff. 746–752: [Fidelis Dehm válaszai a Hitterjesztés Szent Kongregációja kérdőívére], Bákó, 1878. 10. 31.; f. 749r; APF, Scritture Riferite nei Congressi, Vol. 12 (1862–1880), ff. 836–849: *Relatio de statu S. Missioni in Moldavia juxta quaestionarium S. Congreg. de Propag. Fide. Eidem exhibita mense Decembri, A. D. 1879*, Jászvásár, 1879. 12. 3/15.; f. 846; APF, N. S., Vol. 655, R. 109/1920, 1740, ff. 380–400: *Anno 1919, N. 12, Luglio, Prot. N. 1740/19. Sacra Congregazione de Propaganda Fide ponente l'eminentissimo e reverendissimo signor cardinale Michele Lega, Relazione Circa la nomina del Vescovo di Jassy*, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma; f. 387v (16. o.).

⁷⁰ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 220, ff. 473–474 [Anton Joseph Pluym jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 08. 25.; f. 473r.

megemlítve, hogy Moldvába több magyar pap és szerzetes kellene,⁷¹ akik gondoskodnának az ottani magyar ajkú hívőkről. Ezt a javaslatot a Hitterjesztés Szent Kongregációja hittérítői is észrevették, azt megjegyezvén, hogy a magyar küldöttség „több magyar papot [Moldvába] küldeni, [...] magyar nyelvű misét népszerűsíteni, és ahova csak lehetséges magyar papokat telepíteni [...]”⁷² akart.

Kubinszky javaslatát, melyet Rómában is benyújtották a magyar püspöki kar képviselői, a pápa jóváhagyta: 1869-ben IX. Pius a jászvásári és a bukaresti egyházmegye a Szent László Társulat által javasolt hittérítők alkalmazására kötelezte (Vincze 2004a: 25). A magyar papoknak a moldvai plébániákra való helyezésével a magyarok az ottani egyházmegyének a magyarországi érsek hatalma alá való helyezését igyekeztek elérni. A magyar papságnak ez a törekvése semmi újdonságot nem jelentett. „Még 1776-ban a Konventuális Minoriták erdélyi tartományfőnök (provinciális) azt írta a [Hitterjesztés Szent Kongregációja] alprefektusának, Martinotti Giuseppe atyának, hogy az olasz hittérítők Moldvában haszontalanok [...] voltak, mivel nem ismerték a magyar nyelvét. [...] Későbbi események arra mutatnak, hogy a provinciális tevékenységét a magyar világi és egyházi hatóságok ösztönözték. Úgy az említett, mint a későbbi kísérletek célja a misszió a Hitterjesztés Szent Kongregációja felügyelete alól való kivonása és az egyházmegyének a magyar egyház hatalma alá való rendelése, azután pedig az olasz hittérítőknek a magyar papokkal és szerzetesekkel való helyettesítése volt. A magyar nyelv tudásának hiánya csak egy a Kongregációt befolyásolható ürügynek tartott érv volt, mivel azt mondták, hogy a magyar nyelv nélkül a katolikusok veszítették a hitüket” (Tocănel 1960: 18). Emiatt nem lehet teljesen letagadni a Kongregáció hittérítőinek a Szent László Társulat ellen irányuló kritikáit, mely a Társulatot a magyar nemzeti szellemben folytatott propaganda gyakorlásával vádolta: „...elég okom van arra, hogy azt higgyem, hogy a Szent László Társulat [...] a magyar [Külügyi] Minisztérium befolyása alatt tevékenykedik. Az országot magyarizálván könnyebb lenne Havaselvét, Moldvát és Bulgáriát lefoglalni, s egyúttal [...] Nagy Lajos királyságát visszaállítani. Ugyanis ez a magyarok célja, amit senki sem tart titokban”.⁷³ Valóban a Szent László Társulat, noha tagadta a magyar nacionalizmus terjesztésének a vádját, 1874-ben anyagi segélyért fordult a magyar vallás- és közoktatás minisztériumhoz: „A Szent László Társulatnak nem célja politikai propagandát csinálni [...]: annyi azonban biztos, hogy csángó testvéreinknél a katolikus vallás és magyar nemzetiség annyira egybeforrott, hogy ott, hol a csángók a katolikus egyház kebléből iskolák és magyar papok hiánya miatt kilépnek és a schisma hívei lettek, ott őseik nyelvét többé már nem beszélik. [...] Bizalommal fordulok [...] Excellenciádhoz, mély tisztelettel kérvén, miszerint méltoztassék a Szent-László-Társulat ezen céljának elérésében támo-

⁷¹ Kubinszky Mihály *kalocsai kanonok javaslatai a moldvai katolikus magyarok ügyében*, Pest, 1868. október 21. (Vincze 2004b: 85–88).

⁷² APF, Scrittura Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 228, ff. 475–477 [Anton Joseph Plum jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 08. 31.; ff. 475–476.

⁷³ APF, Scrittura Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 228, ff. 475–477: [Anton Joseph Plum jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 08. 31.; f. 476.

gatni s részére a rendelkezési alapból évenként *kétezer* forint segélyt kegyesen kiosztani. A társulat ezen összegről évenként pontosan számolni fog s azt csupán és kizárólag a csángók vallási és iskolai szükségére fogja fordítani”.⁷⁴ Végül azonban a magyar egyház közigazgatási terjeszkedése tervének maga a Szentszék vetett véget, amikor a Bukarestben létrehozott római katolikus érsekség hatalma alá helyezte az 1884-ben megalapított jászvásári püspökséget. Attól kezdve a moldvai magyar ajkú katolikus lakosság számára az anyanyelvvél való érintkezésnek a lehetősége még korlátozottabb lett, mivel a jászvásári püspökök⁷⁵ rossz szemmel nézték a magyar „csángómentő” politikát, melynek folytatása a román kormánnyal való nyílt konfliktus kitöréséhez vezethetett volna.

(Románia álláspontja)

A hittérítők által írt beszámolók alapján sejteni lehet, hogy a román kormány a Magyarországról érkező papokat a frissen létrehozott román állam nemzeti egységét veszélyeztető elemeknek tartotta. A románok félelme és ellenszenva a magyar papokkal szemben annyira erős volt, hogy a Magyarországról származó hittérítők kémkedés vádjával lettek megvádolva: „...minket, az olaszokat, szeretnek, a magyarokkal szemben, akiket utálnak [...] és a magyar kormány kémeinek tekintenek”,⁷⁶ írta a 19. század végén a Moldvában tevékenykedő olasz hittérítők egyike.

A kutatott időszak elején az említett konfliktus különösen élesnek tűnik a Szent László Társulat képviselői által a román vallás- és közoktatásügyi minisztériumban tett látogatása fényében „Vechely [Veszely] prelátus [...] meglátogatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Igazgatóját [sic!] [...]”,⁷⁷ írta 1868-ban a havasalföldi misszió akkori bukaresti főnöke. A minisztériumban hamar rájöttek, hogy a magyar pap látogatása nem pusztán udvariasság volt, s azon kívül azt is felfedezték, hogy a Szent László Társulat által nyújtott információ a magyar kormánnyal folytatott, az anyagi segély megszerzését célzó tárgyalások egyik fő érve lett volna. Ez a felfedezés hatalmas izgalmat keltett a román kormányban. Ugyanazon beszámoló szavait követve „az igazgató dühöngött [...]”; többi között azt mondta »nem tudtam, hogy kémekkel ismerkedtem meg; [...] azok az emberek magyarizálni akarják az országunkat, de mi ezt nem fogjuk megengedni; ezért szívesebben fogadunk olasz papokat, akik nem tudnak magyarul, s így muszáj nekik az állam nyelvét megtanulni«.⁷⁸

⁷⁴ *A Szent László Társulat elnökségének átirata Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez*, Budapest, 1874. október 10. (Vincze 2004b: 95). A kiemelés az eredeti szövegből származik.

⁷⁵ Nicola Giuseppe Camilli (1884–1894; 1904–1915), Dominique Jaquet (1895–1904).

⁷⁶ APF, N. S., Vol. 116, Rubr. 109/1897, 24582, ff. 50–55; [Domenico della Posta, aknavásári plébános levele a vatikáni államtitkárhoz; a moldvai egyházmegyéről értesít], Aknavásár, 1897. 07. 12.; f. 51.

⁷⁷ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 276, ff. 486–487 [Anton Joseph Pluym jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 10. 15.; ff. 486r–486v.

⁷⁸ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 276, ff. 486–487 [Anton Joseph Pluym jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 10. 15.; ff. 486r–486v.

A magyar hittérítőknek az ellenséges nacionalista propaganda képviselőiként való ábrázolása a későbbi években is változatlan maradt. „A magyar nemzetiségű hittérítőket mindig politikai ügynököknek tartották, akik a magyarság szellemét igyekeztek életben tartani a több, mint ötvenezer katolikus falusi lakosságunk között, mely lakosság, magyar gyökerei ellenére, pár száz év alatt a teljes polgári és politikai joggal rendelkező román állampolgárrá lett [...]”⁷⁹. A román kormány a leghalványabb kétséget sem hagyott a magyar hittérítőknek a Román Királyság területén való munkája folytatásának kapcsán. Döntésüket a román hatóságok a római katolikus moldvai egyházmegye vezetőségével való viszonyokban akarták megvalósítani: az egyik jászvásári püspököt idézve, „...úgy Károly király, mint a miniszterei [...] semmi kétséget nem hagytak: mivel képtelen vagyok a papságot a helybeli lakosságból kiképezni, hittérítőket kell idehívni, elsősorban Olaszországból, a magyar hittérítőket pedig véglegesen ki kell zárni innen”.⁸⁰ Kémkedéssel kizárólag a magyar nemzetiségű hittérítőket vádolták: egyik utolsó, a román fejedelemségek egyesülése és az I. világháború közötti időszakból származó, 1916-ból való vádirat szerint „...rögtön a háború kitörése után kezdődött egyfajta vadászat a katolikus papokra, amely különösen a helyi lakosság soraiból származókat érintette – lehet *azok magyar származása* miatt. Az olasz nemzetiségű papokat [szabadon] hagyták [...], hasonlóképpen a belga nemzetiségűeket is [...], az innen származókat azonban célba lettek véve mint kémkedéssel *vádoltak*”.⁸¹

A „veszélyes magyar elemeknek” az országból való kiűzése érdekében a román kormány magukat a hittérítőket szándékozta kihasználni. A 19. század nyolcvanas évei végén a magyarországi román követség titkára a következőket közölte az akkori jászvásári püspökkel: „Az Őnagysága Király Kormányára [...] azt kívánja, hogy Románia katolikus falvaiban latin eredetű papok dolgozzanak, amennyiben lehetséges, olaszok. Nagyságos Miniszter⁸² meg van győződve arról, hogy ez csak Excellenciádtól függ, és abban reménykedik, hogy e kívánság, amely Őnagysága Király kívánsága is, Excellenciád intelligens tevékenységének köszönhetően valóra fog válni”.⁸³ A magyar hittérítők Moldova területén való munkája kérdésének a fontosságáról a diplomáciai terén a 20. század elejéről származó források is tanúskodnak: a vatikáni államtitkárhoz írt levelekben az akkori bécsi

⁷⁹ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 6313, ff. 318–321: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezését célzó magyar kísérletekről], Jászvásár, 1887. 01. 15.; f. 321.

⁸⁰ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 6313, ff. 318–321: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezését célzó magyar kísérletekről], Jászvásár, 1887. 01. 15.; f. 321.

⁸¹ APF, N. S., Vol. 627, R. 109/1919, 239, ff. 382–383 [Ulderico Cipolloni, OFMConv. jelentést tesz a román hatóságok és a katolikus papság közötti viszonyokról], Jászvásár, 1916. 11. 28./12.11.; f. 382v. A kiemelések az eredeti szövegből származnak.

⁸² Dimitrie A. Sturdza, a miniszteri tanács elnöke (*Președintele al Consiliului de Miniștri*), 1901. 02. 14–1904. 12. 20.

⁸³ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 2600, ff. 324–327: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezését célzó magyar kísérletekről; a levélhez a magyarországi román követség titkárnak az írása van csatolva], Jászvásár, 1887. 05. 12./24.; ff. 324v–325r.

nuncius, Gennaro Granito di Belmonte hangsúlyozta a román hatóságok ellenszenves viszonyulását a katolikus papsághoz, amely főként a magyar származásúak ellen irányult. „A román kormány nem akar magyar, német vagy francia befolyást, különösen a helyi papság képzésében; ezért egyre megelégedettebb lesz azzal, hogy az odaérkező hittérítők olaszok, mivel ők talán az egyetlenek, akik tevékenységükben nem propagálják saját nemzetiségüket, Olaszországnak pedig semmi érdeke nincs ezen a földön.”⁸⁴

Idővel a román kormány politikája, az olasz hittérítők különösebb ellenállása nélkül, ahhoz vezetett, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja abbahagyta a magyar nemzetiségű papoknak a Román Királyság területén való alkalmazását. Ezt aényt a többi között a jászvásári püspökök beszámolóí bizonyítják. 1887-ben az akkor jászvásári püspök, Camilli a következőt írta: „A kormány által gyakorolt hatalmas nyomás miatt [...] meg kellett ígérnem a királynak és a minisztereinek, hogy amíg ez tőlem függ, addig nem engedélyezem új magyar hittérítők Moldvába való érkezését”.⁸⁵ A helyzet a következő időkben is változatlan maradt – a 19. század végén és a 20. század elején működő jászvásári püspök, a svájci Dominique Jaquet a román kormány a magyar származású papok behívását tiltó politikáját nagyon röviden így foglalta össze: „...a román kormány megtiltja nekünk Magyarországról hittérítőket hívni”.⁸⁶

Úgy tűnik, hogy azokban az időkben a román kormány legerősebb fegyvere a pénz volt. Az akkor Jászvásáron és Halasfalván működő katolikus papneveldeket részben a román állam finanszírozta. Ennek a segélynek azonban megvolt a maga „ára” is: a pénzbeli támogatásért cserébe a kormány a román államhoz való hűséget elvárta a hittérítőktől. A források alapján azt lehet mondani, hogy az ortodox román állam a nemzeti propaganda eszközévé igyekezte tenni a katolikus egyházat: „Sturdza azt magyarázta, hogy a kormány azért juttatott egy bizonyos összeget a jászvásári és a halasfalvi papneveldeknek, hogy magának megnyerje a helyi lakosságból származó papságot, amelyik a román hazájához hűséges lévén nem folytatna külpolitikát, különösen a magyarokkal, s ezáltal nem csinálna problémát a román kormánynak. [...] Romániát, mondta Sturdza, nagy hatalmak veszik körül. Ha a katolikus papság magyarbarát politikát fog folytatni, a [osztrák–magyar] Monarchiának oka lesz, hogy belekeveredjen a [román] Királyság belügyeibe”.⁸⁷ A román kormány terve tehát az államhoz hűséges katolikus papság kiképzésére koncentrált. A kormány tervének egyik legfontosabb eleme a románok által rokonoknak tekintett, saját érdekeikből a magyar nyelv terjesztését nem támogató olasz papok lettek, akiknek vigyázniuk kellett a csángók fokozatos elrománosítására. A román kormány által elvárt eredmény a moldvai

⁸⁴ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1904–1905), Pos. 943 bis, Fasc. 413, 7470. A. E., ff. 48–49: *Rapporto del Nunzio Apostolico in Vienna sulle condizioni religiose in Romania*, Bécs, 1904. 09. 17.; f. 48r.

⁸⁵ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 6313, ff. 318–321: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezését célzó magyar kísérletekről], Jászvásár, 1887. 01. 05; f. 321v.

⁸⁶ APF, N. S., Vol. 142, Rubr. 109/1898, 17382, ff. 2–18: *Jaquet Mgr. Dom., Vesc., Rumenia: Informazione sul seminario di Jassy e l'Archid. di Bukarest*, Jászvásár, 1896.03.06.; f. 9v.

⁸⁷ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: *Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Franceseano di Halaucesti*, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 415v.

magyar ajkú katolikus lakosság lojális román állampolgárokká való válása lett volna. E célból, ahogy sejtethetjük, a román kormány azzal zsarolta a hittérítőket, hogy ha továbbra is magyar nemzetiségű papokat fognak alkalmazni, a román állam le fogja állítani a katolikus oktatási intézmények finanszírozását, ennek következtében pedig lehetetlenné fogja tenni a katolikus egyház további tevékenységét a királyság területén. Emellett azt lehet mondani, hogy a román nacionalizmus nem csak a magyarok ellen irányult. Lényegében a románok az összes külföldit a román nemzet ellenségének tekintették, a román ortodox állam pedig elsősorban a katolikus papsághoz viszonyult ellenszenvesen. Ezt a helyzetet, illetve a román politika főbb vonásait találóan összegezik az egyik Moldvában tevékenykedő hittérítő szavai: „A külföldieket – elsősorban a papokat – gyanakvással fogadják, [mivel] kémeknek tartják őket [...]. A románok jelszava: »Románia a románoké!«”.⁸⁸

(A hittérítők és a Vatikán álláspontja)

A hittérítők, főleg olasz ferencesek és lengyelországi jezsuiták, mivel nagyon nehezen tanulták meg a magyar nyelvet, pár eseten kívül nem ellenkeztek a román kormány parancsaival. A források szerint a hittérítők döntő többsége a román nyelvet támogatta. Ennek két oka volt. Először is, mint a románnal közeli rokonságban álló olasz (a svájciak, franciák és belgák esetében – francia) nyelv használóinak, legrosszabb esetben pedig legalább latint ismerő egyéb nemzetiségű hittérítőknek sokkal könnyebb volt elsajátítani az ismerősen hangzó románt, mint az idegen szókincsű, más nyelvtani szabályok szerint működő magyar nyelvet. Ezen kívül a moldvai misszió eredeti célja a helybeli katolikusokra való ügyelésén kívül a katolikus egyháznak minél több „a skizma útján elveszett”, ortodox lélek megszerzése volt. Az utóbbi okból a hittérítők egészen jogosan azt hitték, hogy céljukat inkább az ortodox lakosság nyelvét használván tudják elérni.

A kutatott időszak elején, közvetlenül Moldva és Havasalföld egyesülése után, amikor a misszió határaitban még nagyobb számú magyar hittérítő tartózkodott, a magyar nyelv kérdése a helyi szerzetesek közt egy igazi problémát okozott: „...nagy nézeteltérés van a hittérítők közt – a nézeteltérés, amely mindig két táborra – magyarra és olaszra – osztotta őket. Az elsők azt mondják, hogy az ő nyelvüknek a misszió fő, vagy inkább egyetlen nyelvének kell lennie. Meggyőződésükben biztosak lévén, nemcsak magyarul magyarázzák az evangéliumot és tartják a szent misét, hanem híveiknek betiltják a román nyelv használatát is, az utóbbi azzal magyarázván, hogy az a román a szakadárak nyelve. Mások ellenkezőleg inkább a román nyelvet támogatják: ezt a nyelvet tanulják, ezen a nyelven prédikációt tartanak, és csak e nyelvben igazgatják a plébániákat”.⁸⁹

⁸⁸ APF, N. S., Vol. 325, R. 109/1905, 61635, ff. 123–128: [Joseph de l'Étanche, väleni-i plébános Camilli püspöknek jelentést tesz a politikai helyzetről Romániában és a romániai katolikusok helyzetéről], Väleni, 1904. 06. 24.; f. 125v.

⁸⁹ APF, Scrittura Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845: Tomassi, Giuseppe, OFMConv., Visitatore Generale della Missione di Moldavia, *Relazione della Visita della Missione di Moldavia a Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi, Prefetto della S. C. di Propaganda*, Bákó, 1858. 12. 10.; ff. 831–832.

Saját kényelmükért, a római katolikus egyház számára új lelkek való megszerzésének a lehetőségéért, valamint a katolikus egyház pozíciója viszonylag könnyű megerősítéséért a Hitterjesztés Szent Kongregációja hittérítói a román nyelv segítségével a katolikus hitet bizonyos fokig népszerűsítették az ortodox román ajkú lakosság közt. „E Misszió első nyelve román; véleményem semmit sem változik abban, hogy e nyelv a Missziónk legfontosabb és legszükségesebb nyelve. A hittérítói hivatásunk nemcsak a Katolikusaink őrzése, hanem a Skizma útjáról ennek szerencsétlen áldozatainak a visszatérítése is. [...] De hogy tudjuk [...] azt elérni, ha a szakadárak nyelvét nem tudjuk? [...] [Az ortodoxok] [...] kíváncsiságból ostromolják a templomainkat, hogy hallgassák a szertartásainkat, amelyeket az ő papjaik nem tartanak. Így, ha a mise magyarul van, ezek [az ortodoxok] elhagyják a templomot, mert semmit sem értenek belőle. Ha viszont románul van, szívesen maradnak hallgatni [...] Könnyű dolgunk lenne tehát az összes elveszett bárányt összegyűjteni és Atyánk Házába az összes [...] testvérünket visszavezetni, de azt nem tehetjük másként, csak a román nyelvet használásával [...]”.⁹⁰

A hittérítők tudták, hogy a rájuk bízott katolikusok többsége magyar anyanyelvű volt; néhány kivételével mégis azt hitték, hogy a helyi magyar ajkú lakosság, a Moldva területén élő lengyelekhez, németekhez vagy franciákhoz hasonlóan tulajdonképpen mind kétnyelvű volt. Nem láttak tehát semmi kárt a román nyelv a mise alatt való használásában – feltételezték ugyan, hogy a katolikusok, akármilyen nemzetiségűek is legyenek, úgyis megértik őket: „...nem habozom azt mondani, hogy e Misszió első nyelve román. A magyar, véleményünk szerint, ugyanabba a kategóriába esik mint a német, a lengyel és a francia. E nemzetek képviselői, akik a Királyság összlakosságának egy tarka részét képezik, nagyon jól ismerik a román nyelvet [...], mivel szükségük van rá a mindennapi életben [...]. Ha a németek, a lengyelek és a franciák, akik csak átmenetileg telepedtek ide, beszélnek a román, annál inkább kellene, hogy e nyelvet ismerjék a magyarok, akiket anyanemzetükkel csak az eredetük és az elnevezésük köti össze, s akik azonban itt születtek és felnőttek, s akik (...) évszázadok óta itt élnek”⁹¹.

A Szent László Társulat a csángó kérdésre vonatkozó tevékenységét a hittérítők a magyar–román diplomáciai konfliktus egyik jelének vették. „A [Szent László Társulat képviselői által írt] beszámolót a magyar sajtó közölte. Íme ennek a rövidített tartalma: Romániában (általában az egész országról, azaz az egykori két fejedelemtől, Moldvától és Havaselvéről beszélnek) a szerencsétlen magyarok szembeállnak a nemzetiségük és a vallásuk elvesztésének a veszéllyel. Haladéktalanul magyar papokat kell odaküldeni [...]. Mayer úr (a világi küldött) azt javasolta, hogy a németek vagy a szlávok helyett magyar

⁹⁰ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845; Tomassi, Giuseppe, OFMConv., Visitatore Generale della Missione di Moldavia, *Relazione della Visita della Missione di Moldavia a Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi, Prefetto della S. C. di Propaganda*, Bákó, 1858. 12. 10.; ff. 831–832.

⁹¹ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845; Tomassi, Giuseppe, OFMConv., Visitatore Generale della Missione di Moldavia, *Relazione della Visita della Missione di Moldavia a Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi, Prefetto della S. C. di Propaganda*, Bákó, 1858. 12. 10.; ff. 831–832.

[...] konzulokat lehetne ideküldeni, *pro coronide* pedig a Társulat egyik tagja mint a legjobb, legegyszerűbb és legeredményesebb [megoldást] ajánlotta mind a két fejedelemség a Magyar Korona által való lefoglalását”.⁹² A hittérítők tudták, hogy értelmetlenség lett volna a román kormánynak nyíltan ellenkezni, ugyanis a diplomáciai konfliktussal fenyegető helyzetben bármilyen, a román politikával nem megegyező mozgás a részükről veszélybe hozhatta a katolikus egyház pozícióját Romániában: „...mondták nekem, hogy a Szent Egyház érdekében nem szabad bosszantanom a román kormányt újabb magyar papok alkalmazásával”.⁹³ Így, saját érdekeiért és Románia ortodox lakossága közt való befolyásaiért egyaránt izgulván, a hittérítők eleget tettek a román hatóságok akaratának. A magyarok száma csökkentését a moldvai hittérítők közt egyszerűbbé tette a már említett egyházmegyén belüli magyar–olasz konfliktus a magyar nyelv használatáért a hívőkkel való érintkezésekben. A román nyelv kiváltságos pozíciója mellett érvelő olasz papok a Rómába küldött beszámolóikban folytonosan, gyakran goromba módon kritizálták a Moldvában tevékenykedő magyar hittérítőket: „Funták atya egy megmagyarázhatatlan jelenség. Ez az erkölcstelen magaviseletű pap már 19 éve [...] gyalázza a Misszióntat [...]. Viselkedésben és szóban szemtelen, tetteiben kéjes, amerre megy csak bűzt hagy maga után [...]. Molnár Ferenc pap. Magyar. Vallemare [Valea Mare/Nagypatak] plébánosa. [...] Addig iszik, amíg el nem ájul; szokott káromkodni [...]”.⁹⁴ Azon kívül a magyar papokat gyenge román nyelvtudással is vádolták, még azokat is, akik folyékonyan beszéltek románul – az utóbbi esetben a magyar papokat azért kritizálták, hogy a nyelvismeretük ellenére nem a román, hanem továbbá is a magyart használták.⁹⁵ Az ilyen beszámolók alapján a Hitterjesztés Szent Kongregációja vezetősége nem lehetett különösen jó véleménnyel a Moldva területén tevékenykedő magyar hittérítőkről. Ráadásul, mivel a Kongregáció főnökei a csángó társadalom tényleges szükségéit nem igen ismerték, nem is kérdőjelezték meg a moldvai püspökök azon határozatait, hogy e területre több magyar pap ne fogadtassék. Azok közé például a Camilli püspök által 1887-ben fogalmazott határozat is tartozik: „...a magyar papok, akik eddig dolgoztak Moldvában, kivétel nélkül mind sötét alakok voltak, még azok is, akik a legjobb ajánlásokkal ideérkeztek [...]. Petrás atya⁹⁶ halála óta [...] Moldvában csak egy magyar pap van, aki magától el akar innen menni, amiért

⁹² APF, Scritture Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), 266, ff. 484–485: [Anton Joseph Pluym jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjának], Bukarest, 1868. 10. 09.; ff. 484r–484v.

⁹³ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 6313, ff. 318–321: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezésére célzó magyar kísérletekről], Jászvásár, 1887. 01. 05; f. 321v.

⁹⁴ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845: Tomassi, Giuseppe, OFMConv., Visitatore Generale della Missione di Moldavia, *Relazione della Visita della Missione di Moldavia a Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi, Prefetto della S. C. di Propaganda*, Bákó, 1858. 12. 10.; ff. 820–822.

⁹⁵ APF, Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 805–845: Tomassi, Giuseppe, OFMConv., Visitatore Generale della Missione di Moldavia, *Relazione della Visita della Missione di Moldavia a Sua Eminenza Reverendissima Il Sig. Cardinale A. Barnabi, Prefetto della S. C. di Propaganda*, Bákó, 1858. 12. 10.; f. 831r.

⁹⁶ Petrás Incze János (1813, Forrófalva–1886. IX. 6., Klézse) – katolikus pap; 1839 és 1886 között a moldvai magyar katolikusok lelkipásztora.

én szívből hálás vagyok Istennek. Igaz, azt lehet mondani, hogy igazságtalan vagyok abban, hogy az eddig Moldvában dolgozó magyar hittérítők rossz viselkedése alapján azokat ítélem, akiknek most kellene jönniük, akiket viszont én nem ismerek személyesen. [...] Közismert azonban, hogy a magyar papok vallási képzése általában nem javult, s az is, hogy a magyar Konventuális Minoriták tartománya [...] változatlan marad”.⁹⁷

Azt mondhatjuk tehát, hogy a hittérítők, a politikai befolyásaik elvesztésétől tartván, annak ellenére, hogy a magyar ajkú moldvai híveiknek az igényeit ismerték, inkább a román politikával összhangban cselekedtek. Ily módon a hittérítők tevékenysége, amely a katolikus hit a román nyelv segítségével a helyi ortodox román lakosság közt való népszerűsítésére irányult, jelentősen hozzájárult a csángóknak a román nemzetbe való nyelvi és kulturális beolvadásához.

Egyházi oktatás

A 19. század első felében Moldvában még sok olyan katolikus plébánia volt, ahol magyar nyelvű oktatás folyt. 1838-ban a csángóknak kedvező moldvai misszió főnöke, Raffaele Arduini a csángók lakta területeken általános iskolák hálózatát létesítette. Ezekben az iskolákban a hittanon kívül írást-olvasást és számtant tanítottak. A magyar nyelvkönyveket Arduini Erdélyből hozatta, a magyar és a román nyelvű ábécéket és katekizmusokat pedig Jászvásáron nyomtatták (Seres 2003: 325).

A helyzet a román fejedelemségek egyesülése után diametrálisan változott: a 19. század hatvanas éveitől kezdve a román hatóságok mindent megtettek azért, hogy a magyar mint tannyelv eltűnjön a katolikus oktatási intézményekből. A román kormány lépéseit az olasz hittérítők támogatták: még 1866-ban külön magyar és román nyelvű katekizmusokat egy kétnyelvű, egykötetes kiadvány helyettesítette, 1893-ban pedig már csak egy román nyelvű változat maradt használatban (Seres 2003: 326, Domokos 2001: 120).

Az 1859 és 1916 közötti időszakban Moldva területén a következő katolikus oktatási intézmények léteztek:

- 2 papi szeminárium (1886-tól az egyházmegyei papnevelde Jászvásáron, 1897-től pedig a ferencesek intézménye Halasfalván);
- 2 Notre Dame de Sion leányintézet (Jászvásár és Galac);
- 2 általános fiúiskola (Jászvásár és Galac);
- 2 általános leányiskola (Jászvásár és Galac);
- 1 kántoriskola (Halasfalva).

Ezeket az intézményeket a román kormány egy potenciális veszélyforrásnak tekintette. A románok attól tartottak – ugyanúgy, ahogy a magyar papok Moldvában való tevékenysége esetében is –, hogy az egyházi oktatási intézmények a „magyar propaganda

⁹⁷ APF, Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), 6313, ff. 318–321: [Nicola Giuseppe Camilli a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának a magyar papok Moldvába való helyezését célzó magyar kísérletekről], Jászvásár, 1887. 01. 05; ff. 318r–318v.

fészkeivé” válnak. A román–magyar harc a magyar ajkú moldvai katolikus lakosság identitásáért tehát nemcsak a templomokban, hanem az iskolákban is zajlott.

(*A magyar álláspont*)

A misszió területén tartózkodó Szent László Társulat küldöttjeinek a szándéka az volt, hogy a moldvai magyar ajkú katolikus lakosságot megnyerjék a magyar nemzeti szellemnek. E célból a templomokban folytatott tevékenységek mellett a Társulat az oktatás keretében is népszerűsíteni akarta a magyar nyelvet és kultúrát. Az ilyen lépés szükségességét a következőképpen magyarázták: „...a csángó községek iskoláikra nem fordítanak oly gondot, milyent ezen fontos ügy méltán megkíván. A Szent László Társulat feladatai közé sorolta az iskolák építésének előmozdítását [...]”.⁹⁸

A Szent László Társulat, a moldvai magyar ajkú katolikus ifjúság magyarországi képzésének a lehetőségét egyelőre kizárván, egy lokális magyar nyelvű oktatási rendszer kifejlesztésére koncentrált. E célból az új, a magyar kormány és a magyar egyházi hatóságok által finanszírozott iskolák nyitásán kívül a Társulat a helybeli lakosságot a magyar nyelvű egyházi és világi kiadványokkal szándékozta ellátni.⁹⁹ A Társulat terveiből viszont csak egy részét sikerült megvalósítani – az egyetlen sikere a magyar nyelvű plébániáknak a magyar egyházi kiadványokkal való ellátása volt (Vincze 2004a: 26).

A 19. század végén a magyarok, akik tisztában voltak a moldvai egyházmegye rossz anyagi helyzetével, úgy döntöttek, hogy az egyházi intézményekben való magyar nyelvű oktatás kifejlesztését célzó tevékenységükben kihasználják az anyagiakkal való érvelést. A Hitterjesztés Szent Kongregációja hittérítőinek bizonyos pénzösszegeket szántak az oktatási tevékenységükre, amivel azt remélték elérni, hogy a hittérítők erkölcsi kötelességüknek tekintik a magyar ajkú híveik helyzetén való javítást. „Tisztelendő Jaquet a bécsi külügyminisztériumból évente 2000 frankot kapott. [...] Én magam tudom, hogy ezt az összeget az osztrák-magyar kormány a jászvásári papneveldének szánta, [pontosabban pedig] a magyar nyelvtanár fizetésére”,¹⁰⁰ írta az egyik hittérítő a 20. század elején. A magyar kormány segélye még akkor is érkezett, amikor kiderült, hogy a tantervben a magyar nyelv csak egy fakultatív tantárgyként szerepelt, az összes többi tantárgyat pedig románul tanították (Vincze 2004a: 26).

A magyar terveknek kedvezőbb helyzetre 1895-ben került sor, amikor Camilli püspök helyére a svájci Dominique Jaquet érkezett. Az új püspöknek szembe kellett néznie az egyházmegye pénzügyi problémáival. Az anyagi helyzet javításában való segítségért Jaquet a magyar kormányhoz fordult (Seres 2003: 330). A püspök kérésére Bánffy Dezső

⁹⁸ A Szent László Társulat alelnöke, dr. Balogh Sándor Liegerhoffer Nepomuk János pusztinai lelkésznek, Budapest 1875. június 21. (Vincze 2004b: 96).

⁹⁹ Kubinszky Mihály kalocsai kanonok javaslatai a moldvai katolikus magyarok ügyében, Pest, 1868. október 21. (Vincze 2004b: 87).

¹⁰⁰ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Franceseano di Halaucesti, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 415v.

magyar miniszterelnök anyagi támogatást ígért a jászvásári papneveldeknek, cserébe viszont elvárta, hogy a magyar nyelv mint az egyes órák tannyelve legyen bevezetve, s hogy a papneveldekben magyar tanárokat is alkalmazzanak (Seres 2003: 330). A magyar miniszterelnök a jászvásári püspökkel való rövid közreműködésének az osztrák-magyar közös külügyminiszter, Agenor Gołuchowski döntése véget vetett: a külügyminiszter Bánffy tevékenységében veszélyt látott a már úgyszólván feszült magyar–román viszonyok alakulására nézve, s emiatt azt javasolta a miniszterelnöknek, hogy a jászvásári papneveldeket ne finanszírozza többé (Seres 2003: 333, Pozsony 2005: 83–84).

(Románia álláspontja)

A jászvásári egyházmegye papneveldeiben és kántoriskolájában a tanítás eleinte a román mellett részben magyar nyelven is folyt; mégis, idővel a román kormánynak sikerült egészen kiküszöbölni a magyart az összes moldvai katolikus oktatási intézményből.

Már csak a román állammal szemben hűséges papság kiképzésére irányuló oktatási rendszer alapelvei, amelyek szerint működtek a moldvai papneveldek, azt jelzik, hogy e rendszer kifejezetten ellenszenvesen viszonyult a nem román nemzeti elemekhez. Még amikor az egész csak egy terv volt a jászvásári papnevelde számára egy szabályzatot fogalmaztak meg. A szabályzat szerint a papneveldebe csak a román állampolgársággal rendelkező katolikus vallású személyeket lehetett felvenni (2. cikkely), az összes, a tantervben szereplő tárgyakat pedig csak románul lehetett tanítani (11. cikkely).¹⁰¹ A tanított nyelvekbe a szabályzat a román, a latint, a franciát, és – fakultatív kurzusként – a németet (14. cikkely) sorozta, holott a magyar hiányzott a nyelvtárolól.¹⁰² Az akkori román igazság-, vallás- és közoktatásügyminiszter Nicolae Crezulescu által aláírt tanterv diszkrimináló jellegű előírásai a tanárookra is vonatkoztak: a papneveldekben csak „románok vagy naturalizált románok” tudtak dolgozni, különös esetekben pedig külföldiek is, de csak azok, akiknek a román nyelvtudása elegendő volt ahhoz, hogy e nyelven tartsák az órájukat.¹⁰³ Pontosán ezt a rendszert vezették be a több mint húsz évvel később megnyitott jászvásári papi szemináriumba. „A szeminárium [...] olasz mintára lesz berendezve. [...] A növendékeknek az egész idő alatt [...] még szülőik látogatására sem szabad [...] sohasem hazamenni [...]. A növendékek az egész idő alatt tanulnak oláhul, franciául, görögül, latinul, és gondolom, de egész biztos nem vagyok benne, németül is, de [...] magyarul egy szót sem, ezt biztosan tudom. Már most elképzelhető-e az az eset, hogy 12, esetleg 14 éves

¹⁰¹ ASV, A. E. S, A. I. II Austria (1859–1865), Pos. 326, Fasc. 169, ff. 51–54: *Estratti di giornali nei quali si parla dell'erezione di un Seminario Cattolico a Jassy*; f. 52–54: *Extrait du 51 daté 10 Novembre 1864 de la Voix de la Roumanie*.

¹⁰² ASV, A. E. S, A. I. II Austria (1859–1865), Pos. 326, Fasc. 169, ff. 51–54: *Estratti di giornali nei quali si parla dell'erezione di un Seminario Cattolico a Jassy*; f. 52–54: *Extrait du 51 daté 10 Novembre 1864 de la Voix de la Roumanie*.

¹⁰³ ASV, A. E. S, A. I. II Austria (1859–1865), Pos. 326, Fasc. 169, ff. 51–54: *Estratti di giornali nei quali si parla dell'erezione di un Seminario Cattolico a Jassy*; f. 52–54: *Extrait du 51 daté 10 Novembre 1864 de la Voix de la Roumanie*.

gyermek – ha mindjárt magyar szülőktől származott is – tíz évnél tovább anyanyelvén egy szót sem beszélhetvén, – legfőnnebb titokban és suttogva –, 10 év múlva ha ismét kikerül, el ne feledje a magyar nyelvet, és képes legyen híveinek magyarul praedicalni, és egyéb functiót végezni – habár ezt tenni egyenesen is lenne megtiltva, – vagy egy ilyen lelkész annyira lelkesülne a magyar testvérek anyanyelve iránt, hogy azt újból megtanulja, mikor emiatt úgy az egyházi, mint a világi előljárók egyenes rosszallásával is találkozók? [...] Moldva országban a magyarság ügye elveszett”.¹⁰⁴

A 19. és 20. század fordulóján a román kormány egy előírásgyűjteményt adott ki, amely az egyházi oktatási rendszert szabályozta. Itt is még egyszer meg lett ismételve, hogy a tanításnak kizárólag román nyelven volt szabad folynia. A magyar nyelv tanítása természetesen be volt tiltva, amiről az egyik hittérítő a következőképpen értesít: „A miniszterelnök a kormány és Tisztelendő Jaquet által aláírt szerződés pontjait olvasta fel nekem. Emlékezetből idézem [...]:

- a) a jászvásári és a halasfalvi papi szemináriumokban a tanítás román nyelven fog folyni; ugyanaz érvényes a kántoriskolára is,
- b) a filozófia és a teológia latinul lesz tanítva,
- c) a magyar nyelv tanítása be van tiltva mind a két papnevelőben és a kántoriskolában [...]”.¹⁰⁵

Moldva falvaiból és városaiból érkező magyar ajkú papnövendékek tehát a román kormány határozatának a következtében csak román, francia, olasz és német nyelven tudtak tanulni.

Azon kívül, a Moldva területén létező katolikus leányintézetekben, mivel a növendékei közt román ortodox családokból származó lányok is voltak, a román kormány azoknak a „katolikus propagandától” való védelmére az intézeteket egy ortodox pap vagy hittanár alkalmazására kötelezte: „A minisztérium elrendeli: A román ortodox vallású leányoknak csak egy ortodox pap vagy egyéb ortodox vallású, a Minisztérium által jogosult személy szabad hittan órát tartani.

Az Intézet Igazgatósága legalább egy ortodox pap alkalmazására köteles (ha az Intézet ezt nem tartja be, megteszi maga a Minisztérium), aki ügyelni fog arra, hogy az ortodox vallású tanítványok vallási kötelességüknek eleget tegyenek [...]”.¹⁰⁶

Az ortodox papság a katolikus intézményekbe való bevezetésének a célja elsősorban a katolikus papok tevékenységének az ellenőrzése volt. Egy hasonló elrendelés a már idézett jászvásári papi szeminárium szabályzatának egyik pontja volt: „[...] f) A kormány

¹⁰⁴ Balla Gyula Lajos dormánfalvi plébános levele Csák Alajos Círvék aradi minorita rendfőnöknek, Dormánfalva (Dărmănești), 1896. március 2. (Seres 2003: 338). A kiemelések az eredeti szövegből származnak.

¹⁰⁵ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al. Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Fransescano di Halaucesti, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 415v.

¹⁰⁶ APF, N. S., Vol. 290, R. 109/1904, 62452, ff. 463–466: Malinowski P. Giuseppe, Ammr. Jassy, Moldavia: Circa ostilita del Ministro dei Culti verso gl'Istituti delle Suore de Sion, Jászvásár, 1904. 08. 10/23.; ff. 463r–463v.

fenntartja magának a jogot a román nyelvű tanításra vonatkozó előírások betöltésének az ellenőrzésére¹⁰⁷ – gyakorlatban tehát a román kormány a tanítási folyamat ellenőrzésének az ürügyével bármikor bele tudott avatkozni az intézmény működésébe. Ahogy sejthetjük, a fent idézett előírásnak valódi célja az ellenőrzés fokozása és a növendékek a magyar nyelvvel és kultúrával való érintkezéseinek a megelőzése volt. Az ily módon a „román nemzeti szellemben” (Demény 1997: 7 idézi Seres 2003: 332) kiképzett papnövendékek „olaszországi teológiai főiskolákra kerültek, ahonnan visszatérve Moldvában folytatták a csángók erőszakos asszimilálását” (Demény 1997: 7 idézi Seres 2003: 332).

A moldvai csángók a magyar kultúrától való teljes elszakítását megcélzó román politika nemcsak a katolikus oktatási intézményekben használt nyelvekre vonatkozott. A már említett 1864-es jászvásári papnevelde szabályzattervezetének a mintájára a 20. század elején megtiltották a nem Romániából származó fiatalokat a papi szemináriumokba felvenni. Az osztrák-magyar állampolgárok tehát nem tudtak többé a moldvai intézményekben tanulni, ami viszont a román kormány szerint még egy kiváló módszer volt arra, hogy a csángó növendékek ne érintkezzenek a magyar nemzeti eszmével. A román kormány azon elrendelést az idézett papnevelde szabályzata egy mondatban foglalta össze: „[...] d) A szemináriumokba csak román állampolgárok vehetők fel”.¹⁰⁸

Ezenfelül a román kormány megtiltotta a jászvásári egyházmegyének az osztrák-magyar kormánytól érkező pénzsegély további fogadását: „[...] e) A püspök nem fogja elfogadni a külföldi kormányoktól (Osztrák–Magyar Monarchia) érkező pénzt”.¹⁰⁹ Az anyagi támogatás viszont a román kormány és az osztrák-magyar külügyminisztérium hivatalos betiltása ellenére, továbbra is érkezett. Ezt látván, a románok a megoldást újból az anyagi zaklatásban kezdték keresni. A román kormány ötlete az volt, hogy a román nemzetiségű Románia állampolgárainak (azaz, a kormány szerint, Románia ortodox vallású állampolgárainak) betiltásuk a katolikus iskolák látogatását, s ily módon ezeket az intézményeket anyagi válságba sodorják. „November 11/24-én este, mielőtt Bukarestbe utaztam, beszéltem Tisztelendő [...] August Kuczkával. Azt mondta nekem, hogy a román kormány egy törvényt készül megfogalmazni, amely a katolikus iskoláknak megtiltana román gyerekeket – akár katolikusokat is – felvenni [...]. Ennek következtében a jászvásári és galaci (jászvásári egyházmegye) apácák [...] az iskoláik bezárására kényszerülnek, mert az ortodox tanítványok nélkül el nem bírják [az intézeteiket eltartani]”.¹¹⁰ A román kormány

¹⁰⁷ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: *Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Fransescano di Halaucesti, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 416r.*

¹⁰⁸ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: *Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Fransescano di Halaucesti, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 416r.*

¹⁰⁹ APF, N. S., Vol. 260, R. 109/1903, 58145, ff. 415–417: *Malinowski P. Giuseppe, Ammr., Jassy, Moldavia, Romania: Sulla visita fatta al Ministro Presidente Rumeno per l'affare del Seminario Fransescano di Halaucesti, Jászvásár, 1903. 11. 17/30.; f. 416r.*

¹¹⁰ APF, N. S., Vol. 290, R. 109/1904, 58595, ff. 331–334: *Malinowski P. Giuseppe, Ammr. Jassy, Moldavia: Sua intervista col Ministro Presidente della Romania. Notizie varie., Jászvásár, 1903. 11. 19./12. 02.; f. 332v.*

e radikális lépése érdekes módon nem a Moldvában való helyzetnek, hanem az akkori bukaresti érsek, Hornstein tevékenységének volt az eredménye. Hornstein érsek, mivel sokan voltak a magyar ajkú hívei, a román fővárosban egy magyar iskolát nyitott. A magyar iskola létesítésének egyik oka az volt, hogy a püspök szerint túl sok fiatal magyar, aki anyanyelvén akart tanulni, a magyar tannyelvű református iskolákat választotta, később pedig a református hitre tért.¹¹¹ A román kormányt a helyzet indoklása természetesen nem győzte meg, az érseket pedig, akit magyarbarát politikát folytató nemzeti ellenségnek tekintettek, rövid idő alatt leváltatták.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a vizsgált időszakban a román hatóságok nemzetiségi politikájának egyik fő célja a moldvai magyar ajkú katolikus lakosságnak a román nemzetbe való teljes beolvasztása volt. A kormány szerint a magyar nyelv vagy kultúra leghalványabb nyomának is el kellett tűnnie azért, hogy Romániában egy teljes etnikai, nyelvi, kulturális és nemzeti egység alakuljon ki. Ennek következtében Romániában az I. világháborúba való 1916-ban bekövetkezett belépéséig a moldvai katolikus lakosság többsége „elfelejtette az őseik nyelvét és elrománosodott”.¹¹² A román kormánynak azonban még ez sem volt elég: még akkor is, amikor a moldvai csángó népességnek már alig egy negyede folytatta „a magyar nyelv használatát családban, három plébánián pedig a templomban is”¹¹³, a hatóságok a jászvásári püspöktől „e plébániák elrománosítását a papokra és a hívőkre gyakorolt nyomás által [...]”¹¹⁴ követelték.

(A hittérítők álláspontja)

A hittérítők tudták, hogy a híveik zöme magyar tannyelvű iskolákba szeretne volna küldeni a gyerekeit. Egyesek, mint a 19. század végén működő jászvásári püspök, Dominique Jaquet, megpróbálták a magyar ajkú lakosságnak anyanyelvű oktatást biztosítani. „Próbáltam megmagyarázni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy [...] a magyar ajkú katolikusok nem akarják a román nyelvű oktatást”,¹¹⁵ írta Jaquet 1896-ban. Mégis a Vatikán politikai érdekei miatt a hittérítők általában a „kisebb rosszat” választották: azért, hogy a katolikus egyház pozíciója az ortodox Romániában ne gyengüljön, e kérdésben is

¹¹¹ APF, N. S., Vol. 290, R. 109/1904, 58595, ff. 331–334: *Malinowski P. Giuseppe, Ammre. Jassy, Moldavia: Sua intervista col Ministro Presidente della Romania. Notizie varie.*, Jászvásár, 1903. 11. 19./12. 02.; ff. 332v–333r.

¹¹² ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della Diocesi di Jassi*, Róma, 1916. 05. 12; f. 21v.

¹¹³ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della Diocesi di Jassi*, Róma, 1916. 05. 12; f. 21v.

¹¹⁴ ASV, A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, 16802, ff. 19–26: *Relazione di Mons. Domenico Jaquet, Arcivescovo tit. di Salamina, circa la situazione politico-religiosa della Diocesi di Jassi*, Róma, 1916. 05. 12; f. 22r.

¹¹⁵ APF, N. S., Vol. 142, Rubr. 109/1898, 17382, ff. 2–18: *Jaquet Mgr. Dom., Vesc., Rumenia: Informazione sul seminario di Jassy e l'Archid. di Bukarest*, Jászvásár, 1896. 03. 06.; f. 8v.

a román kormányra hallgattak, viselkedésüket a következőképpen indokolva: „A nagy [...] érdekünk az, hogy úgy tegyük, hogy a híveink románul beszéljenek (most egy magyar dialektust használnak)”.¹¹⁶

Az 1886-ban megnyitott jászvásári papnevelde működésének első évtizedében, annak ellenére, hogy a növendékek többsége a magyar ajkú moldvai fiatalok voltak (Gecsényi 1988: 184),¹¹⁷ egyáltalán nem volt magyar nyelvóra (Seres 2003: 329). Ugyanakkor, attól függetlenül, hogy a papneveldeben a hivatalos tannyelv a román volt, az egyes vizsgákat a növendékek magyarul is le tudták tenni (Gecsényi 1988: 184). A helyzet tartós javítására való reményt csak a Jászvásárra 1895-ben érkezett új püspök, Dominique Jaquet hozta magával. Az új püspök a jászvásári egyházmegye rossz anyagi állapota miatt a segítségért a moldvai katolikus ifjúság képzésében érdekelt magyarokhoz fordult.¹¹⁸ Miután az akkori magyar miniszterelnök Bánffy Dezső megígérte, hogy a jászvásári kasszát támogatni fogja, Jaquet elhatározta, hogy az egyházmegyéhez tartozó oktatási intézményekben a magyar nyelvet fogja bevezetni. „Tisztelem a magyar nyelvet is, amelyiket híveim nagy része használja [...]. Azt szándékozom [...] elrendelni, hogy a két papneveldeben és a kántoriskolában a magyar és a lengyel szülők fiai az anyanyelvtudásukat tökéletesítsék, legalább a filozófia és a teológia órán [...]”,¹¹⁹ kijelentette Jaquet egy 1899-ben írt beszámolójában. A helyzet kicsit másképpen fest a jezsuita papi szeminárium rektorának, Feliks Wiercińskinek a jelentéseiben, melyek szerint a magyar nyelvet ebben az intézményben a korábbi években is tanították. „A növendékek túlnyomó része három évfolyamon tanulja a magyar nyelvet”,¹²⁰ írta Wierciński 1896-ban az esztergomi hercegprímásnak, Vaszary Kolosnak szóló levelében. Wierciński ugyanakkor megígérte, hogy a lokális papság ügyelni fog a moldvai csángók anyanyelvtudására addig, amíg ez az ő módjában áll.

A feladat, amelyet Jaquet püspök célul tűzött ki magának, kiváló diplomáciai képességeket igényelt. Miután a püspök Moldvába érkezett a román vallás- és közoktatásügyi miniszter, Spiru Haret¹²¹ közölte vele, hogy az érvényben lévő, a román állam területén működő magániskolák szabályzata szerint az összes magániskolának, tehát a katolikus iskoláknak is egy minisztériumi jóváhagyással kellett rendelkeznie. Haret a püspököt arról is értesítette, hogy a jászvásári papnevelde e kötelességnek nem tett eleget. Jaquet tudta, hogy a miniszter szavainak egy rejtett jelentése is volt: a jóváhagyással a kormány megnyitotta magának az utat a papnevelde oktatási rendszerének teljes ellenőrzéséhez, beleértve a tanári kar személyi összetételét is (Tocănel 1965: 773–774). Hogy a román hatóságokat

¹¹⁶ APF, N. S., Vol. 142, Rubr. 109/1898, 17382, ff. 2–18: *Jaquet Mgr. Dom., Vesc., Rumunia: Informazione sul seminario di Jassy e l'Archid. di Bukarest, Jászvásár, 1896. 03. 06.; f. 9v.*

¹¹⁷ Lippert szerint 1893-ban a 18 növendék közül 13 beszélt magyarul.

¹¹⁸ Lásd a *Magyar oktatás alfejezet A magyar álláspont* alcíme alatt.

¹¹⁹ APF, N. S. Vol. 165, R. 109/1899, 32384, ff. 204–213: *Jaquet Mgr. Domen., Vesc., Jassy, Moldavia: Relazione dello stato della diocesi; implora sussidio, Jászvásár, 1899. 01. 15./27.; f. 209v.*

¹²⁰ *Felix Wiercinski, a jászvásári jezsuita szeminárium rektorának levele Vaszary Kolos esztergomi hercegprímáshoz, Jászvásár, 1896. december 2. (Vincze 2004b: 135).*

¹²¹ Spiru Haret, vallás- és közoktatásügyi miniszter (*Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice*), 1897. 03. 31–1899. 03. 30; 1901. 02. 14–1904. 12. 20; 1907. 03. 12–1908. 12. 27; 1908. 12. 27–1909. 03. 04; 1909. 03. 04–1910. 12. 28.

ne provokálja, Jaquet, a Romániában zajló nemzeti konfliktusokhoz való saját neutrális álláspontját, illetve a „második hazájához” való hűségét hangsúlyozván, tárgyalni kezdett a kormánnyal. Ennek az eredménye a moldvai katolikus oktatási intézmények működését szabályozó szerződés aláírása lett, amire 1899. január 16-án került sor (Tocănel 1965: 773–774, Netzhammer 2003: 97). A szerződés szerint mind a két papi szemináriumban és a kántoriskolában történelmet, földrajzot, aritmetikát, természettudományt és egyéb tantárgyat román nyelven, a filozófiát és a teológiát azonban latinul kellett tanítani. A magyar nyelvet nem volt szabad egy kötelező tárgyként a tantervbe beleírni, egy fakultatív óráként pedig csak azoknak a növendékeknek volt tanítható, akik otthon magyarul beszéltek, s akik az iskola elvégzése után a moldvai magyar anyanyelvű falvakban készültek dolgozni (Tocănel 1965: 775, Netzhammer 2005: 547). Azon kívül, mivel a román Miniszteri Tanács e három moldvai katolikus iskolának évente 41 000 frank összeget ígért fizetni, Jaquet arra kötelezte magát, hogy a külföldről, azaz Magyarországról érkező segélyt többé nem fogja elfogadni.¹²² Így, mivel a Moldova területén működő katolikus egyház pozícióját (és vagyonát) nem akarta kockáztatni, a román kormány által rákényszerített szerződés aláírása által Jaquet hozzájárult a magyar nyelv marginalizálásához a moldvai katolikus iskolákban, s ezzel együtt a moldvai csángóknak a román nyelvű lakosságba való további beolvadásához.

A moldvai katolikus papság a magyar ajkú hívőkhöz való viszonya a későbbi években lényegében változatlan maradt. A politikai és az anyagi érdekek mellett a helyzetre az is hatott, hogy – ahogy ezt a már említett Hornstein bukaresti érsek sorsa is jól érzékelteti – a Moldova területén tartózkodó katolikus papság egy folytonos zaklatásnak esett áldozatul. Ennek következtében a hittérítők a román kormány bármilyen kívánságának a teljesítésére kényszerültek – az ellenkező esetben nemcsak saját munkájuk, hanem az egész moldvai katolikus egyházat is veszélybe hozhatták. Mégis, attól függetlenül, hogy a papság viselkedésének mi volt a valódi oka, a moldvai hittérítők tevékenysége tudatos, a csángóknak a román nemzetbe való teljes nyelvi és kulturális beolvadásához vezetett, s egyben kisegítette az akkori román kormányt belpolitikája egyik elsődleges célja elérésében is (Pozsony 2005: 82).

Következtetések

A források alapján a csángókat a kutatott időszakban egy csekély számú, általában iskolázatlan paraszttársadalomnak lehet tekinteni. Ilyen kontextusban természetesnek tűnik, hogy a román lakosság által dominált csoportként a moldvai csángók soha nem harcoltak autonómiáért, a saját értelmiségi réteg hiánya pedig csak könnyíthette a dolgát az őket a saját nemzetükbe beolvasztani akaró románoknak; gyakorlatban azonban a nyelvi asszimiláció ellenére a csángó társadalom egy része megőrizte e sajátos identitástudatát.

---

¹²² Lásd a *Magyar oktatás* alfejezet *A magyar álláspont* alcíme alatt.

Véleményem szerint a csángó társadalom nagy részben azért tudta megőrizni sajátos identitását, mert tulajdonképpen mindig egyfajta, a román nyelvű lakosságtól elválasztott, viszonylag zárt csoportokban élt, mely jelenség még egy falu határain belül is megfigyelhető.

A csángók és a román lakosság közötti határvonalat eredetileg kétségtelenül három tényező képezte, nevezetesen a vallás, a nyelv és a hagyományos, rendkívül konzervatív életmód. E három tényező egyike – a nyelv – a románok által folytatott asszimilációs politika áldozata lett. Ezért, mivel a csángók nyelvileg asszimilálódtak a román ajkú lakossághoz, azt hiszem, hogy identitásuk megőrzésében döntő szerepet a katolikus vallás s az ezzel kapcsolatos konzervatív életmód játszott.

A politikai tényezők megvizsgálása nyomán a következőket állíthatom: a megvizsgált anyag fényében úgy látszik, hogy a románok szemében a veszélyforrás nem csupán az volt, hogy a csángók magyarul beszéltek. Sokkal inkább foglalkoztatta őket a magyar nyelv használatának a következményei, azaz a magyarországi magyarok érdeklődése a csángók iránt. A magyarországi kezdeményezések leállítására a román kormány a politikai és anyagi jellegű zaklatás segítségével a Moldvában működő katolikus hittérítőket használta fel: a románok célja a magyar nemzeti eszme Moldvából való kiküszöbölése volt, valamint a csángók elrománosítása által egy etnikailag s nyelvileg egységes román nemzet létrehozása.

E helyzetben Vatikán, az ortodox Romániában való politikai befolyásaiért aggódván, annak ellenére, hogy a moldvai magyar ajkú hívők igényeit ismerte, egyfelől a román kormány feltételeit elfogadva, másfelől pedig a római katolikus hit román nyelvű népszerűsítési akciója által hozzájárult a csángó és a román lakosság nyelvi, valamint vallási összeolvadásához.

A magyar oldal szembe próbált állni a Vatikán által gyakorolt román nemzetiségpolitikával. Sajnos agresszív jellege, valamint az ideológiai kontextusa miatt a magyar tevékenység ahelyett, hogy segítette volna a csángókat az identitásukat megőrzésében, felgyorsította és erősítette az egyesült, a csángók asszimilálására irányuló román és vatikáni politikát.

Szakirodalom

AUNER Károly

1908 *A romániai magyar telepek történeti vázlata*. Szent László Társulat, Temesvár

BENDA Kálmán

1988 Die Moldau-Ungarn (csángó) im 16–17. Jahrhundert. In: BERNATH, Mathias (hrsg.): *Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas begründet von Fritz Valjavec*. Vol. XLVII. R. Oldenbourg, München, 37–86.

BEYNON, Erdmann Doane

1941 The Eastern Outposts of the Magyars. *Geographical Review* 31. (1) 63–78.

DEMÉNY Lajos

1997 A csángó múlt a magyar és a román történetírásban – a politikai szándék és tudományosság válaszfútján. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai 1994. október 28–30.* (Csángó Füzetek, 2.) Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 5–10.

DOMOKOS Pál Péter

2001 *A moldvai magyarság.* Hatodik kiadás. Fekete Sas Kiadó, Budapest

FERRO, Teresa

2003 The Correspondence between the Italian Catholic Missionaries and Fide Propaganda Congregation during the 17th–18th Centuries. In: CIOBANU, Veniamin (ed.): *Romanian and Polish Peoples in East-Central Europe (17th–20th Centuries).* Editura Junimea, Iași, 196–212.

GABOR, Iosif

1996 *Dicționarul comunităților catolice din Moldova.* Editura Conexiuni, Bacău

GAZDA László

2005 *Codex.* Hargita Kiadóhivatal–Editura Harghita, Csíkszereda–Miercurea Ciuc

GECSÉNYI Lajos

1988 Ein Bericht des österreichisch-ungarischen Vizekonsuls über die Ungarn in der Moldau, Jassy, 1893. In: ADRIÁNYI, Gabriel – GLASSL, Horst – VÖLKL, Ekkehard (hrsg.): *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete.* Dr. Rudolf Trofenik, München, 157–187.

MUNKÁCSI Bernát

1902 A moldvai csángók eredete. *Ethnographia* XIII. (10) 433–440.

NĂSTASE, Gheorghe I.

2003 Ungurii din Moldova la 1646 după Codex Bandinus. In: *Năstase.* Hargita Kiadóhivatal–Editura Harghita, Csíkszereda–Miercurea Ciuc, 11–65.

NEGRUȚI, Ecaterina

1997 *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova 1800–1859.* Biblioteca Fundației Academice „A. D. Xenopol”, Iași

NETZHAMMER, Nicolaus

2003 *In Verbo Tuo.* Raymund Netzhammer O. S. B., Erzbischof von Bukarest 1905–1924. București

NETZHAMMER, Raymund

1902 *Über religiöse Verhältnisse in Rumänien.* Skizzen aus der römisch-katholischen Mission, Sonderabdruck aus der Katholischen Kirchenzeitung, Salzburg

2005 *Episcop în Romania într-o epocă a conflictelor naționale și religioase* I. Redactat de Nikolaus NETZHAMMER și Krista ZACH. Editura Academiei, București

POZSONY Ferenc

2005 *A moldvai csángó magyarok.* Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, Budapest

SCURTU, Ioan – ALEXANDRESCU, Ion – BULEI, Ion – MAMINA, Ion

2002 *Enciclopedia de istorie a României.* Editura Meronia, București

SERES Attila

2003 „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható”. Források a moldvai magyarság anyanyelvű egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a XIX. század végén. In: ÚJVÁRI Gábor (főszerk.): *Lymbus 2003. Magyarságtudományi Forrásközlemények*. Balassi Bálint Intézet–Magyar Országos Levéltár–Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság–Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 321–349.

SZABADOS Mihály

1990 A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében 1859–1977 között. In: KISS Gy. Csaba (szerk.): *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve 1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 89–102.

TÁNCZOS Vilmos

1999 A moldvai csángók lélekszámáról. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. (A Magyarságkutatás könyvtára, XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 7–32.

TOCĂNEL, Pietro

1960 *Storia della Chiesa cattolica in Romania III. Il vicariato apostolico e le missioni dei Frati Minori Conventuali in Moldavia*. Parte Prima. Editioni Messaggero Di S. Antonio, Padova

1965 *Storia della Chiesa cattolica in Romania III. Il vicariato apostolico e le missioni dei Frati Minori Conventuali in Moldavia*. Parte Seconda. Editioni Messaggero Di S. Antonio, Padova

VINCZE Gábor

2004a Bevezető. In: Uő (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. (A Magyarságkutatás könyvtára, XXVII.) Teleki László Alapítvány–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 13–61.

2004b *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. (A Magyarságkutatás könyvtára, XXVII.) Teleki László Alapítvány–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár

Levéltári források

Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli/ de Propaganda Fide (APF) (Hitterjesztés Szent Kongregációja Archívuma)

Scritture Riferite nei Congressi, Bulgaria/Valachia, Vol. 14 (1865–1874), ff. 473–474, 475–477, 486–487.

Scritture Riferite, Moldavia, Vol. 11 (1848–1861), ff. 225–230, 619, 805–845, 900.

Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 12 (1862–1880), ff. 169–171, 172–174, 541–556, 746–752, 768–755, 831–835, 836–849.

Scritture Riferite nei Congressi, Moldavia, Vol. 13 (1881–1892), ff. 173–202, 286–289, 318–321.

N. S., Vol. 116, Rubr. 109/1897, ff. 50–55

N. S., Vol. 142, Rubr. 109/1898, ff. 2–18

N. S., Vol. 165, R. 109/1899, ff. 204–213, 314–327

N. S., Vol. 190, R. 109/1900, ff. 453–466

N. S., Vol. 234, R. 109/1902, ff. 472–476

N. S., Vol. 260, R. 109/1903, ff. 415–417

N. S., Vol. 290, R. 109/1904, ff. 331–334, 463–466

N. S., Vol. 325, R. 109/1905, ff. 123–128

N. S., Vol. 355, R. 109/1906, ff. 466–473

N. S., Vol. 488, R. 109/1910, ff. 82–84

N. S., Vol. 576, R. 109/1916, ff. 122–126, 183–205

N. S., Vol. 627, R. 109/1919, ff. 382–383

N. S., Vol. 655, R. 109/1920, ff. 380–400

Archivio Segreto Vaticano (ASV) (Vatikáni Titkos Levéltár)

A. E. S., A. I. II Austria (1859–1865), Pos. 326, Fasc. 169, ff. 51–54.

A. E. S., Austria–Ungheria (1904–1905), Pos. 943 bis, Fasc. 413, ff. 48–49.

A. E. S., Austria–Ungheria (1916), Pos. 1096, Fasc. 469, ff. 19–26.

A. E. S., Romania (1922–1930), Pos. 19, 22, Fasc. 2, f. 2, 11–17

Arch. Nunz. Romania (1922), Pos. 366.